

विचारत् ॥ शब्दकर्मकटभषादिभिस्वसंगः प्रायोभवेति
हनरलमिलिः कदापि ॥ १० ॥ यावान्कश्चिन्नांतः शब्दोत्र
नपुंसकेहि वोद्भवः ॥ वर्जहिपुत्रमंत्रश्चिन्नानेवंगरिन्त्रं
च ॥ ११ ॥ यावानितिसमुच्चयोकश्चिद्यत्नांतः शब्दः सन
पुंसकेवोद्भवः ॥ पुत्रमंत्रश्चिन्नाशब्दान्वर्जयित्वेत्यर्थः
यथा ॥ सूत्रं शस्त्रं शास्त्रं मित्रं पत्रं पवित्रं च ॥ गात्रं पोत्रं पात्रं
दात्रं सत्रं परित्रं चेत्यादि ॥ अयं पुत्रः सुतः अयं मंत्रो होम
वाच्यो वेदश्चा ॥ हि शब्दो नुक्तसमुच्चयार्थः ॥ तेन कृत्र कृ
त्र विष्णु मित्रादीनां पुस्त्वप्राप्तेः सिद्धिः ॥ अयं कृत्रो नर्त्तकः
आतपवारणवाचकस्य कृत्र शब्दस्य नपुंसकत्वेव ॥ इदं
कृत्रं वर्णतपवारणं ॥ अयं कृत्रोऽध्येता अयं विष्णु मित्रः
७ ॥ श्रित्युत्पुरुषः ॥ यात्रामात्राभस्त्रादंष्ट्राविघातित्रयां वरत्रा
च ॥ ईदूदंतं यच्चैकाचशरदरदृष्टावृषश्चैव ॥ १२ ॥ या
त्रामात्रादिकान् शब्दान् स्त्रियां स्त्रीलिङ्गे विद्याज्जानीया
दित्यर्थः ॥ इयं यात्रा तीर्थादिगमनं ॥ इयं मात्राः सप्तवयव
स्तोर्कच ॥ इयं भस्त्रालोहधमनी ॥ इयं दंष्ट्रा दशनविशे
षः ॥ इयं वरत्रा त्रिगुणीकृतारज्जुः ॥ वरत्रादीनामपि त्रान्त
त्वात् नपुंसकत्वे प्राप्ते ॥ वूमः ॥ जप्रत्ययाभावात् ह्यवस्था
भावादिति ॥ भावो तत्र च ॥ भाववाचकाद्वातो ह्यप्रत्ययः
स्यात् ॥ ईच्च उच्च ईदूदंतौ तावन्ते यस्य तदिदं शब्दरूपमीदू
दंतं अंतः शब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ॥ हंदांते श्रूयमाणं
पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते इत्युक्तत्वात् ॥ एकोच्यस्य त
एकाच एकस्वरमित्यर्थः ॥ ईदूदंतं यच्चैकाचस्त्रियांत

च्छब्दरूपंभवति॥इयंस्त्रीयोषित्॥इयंश्रीदेवताविशे
 षः॥प्रभुशक्तिश्च॥इयंभूरक्ष्णोरूपरिरेखा॥एकजित्ति
 किं॥सेनानीः॥ग्रामणीः॥शरदादयोपिस्त्रियां॥इयंशत
 क्रतुविशेषः॥इयंदरत्नग्रीवास्थानं॥इयंदृषत्शिला॥इ
 यंप्रादृजलधरसमयः॥चकारःसमुच्चयार्थः॥एवकारो
 वधारणे॥स्कूणोर्णोस्त्रीयोगेस्त्येगृहशशपूर्वकयोर्नपुंस
 कता॥सर्वस्यासिनामोजलनाम्नश्चैवमुक्तापः॥१२॥स्कू
 णोर्गर्गइति॥स्कूणाचोर्णोचस्कूणोर्णोस्त्रीयोगेस्तःस्त्रीलि
 गेभवत्तत्पर्यः॥इयंस्कूणाकाष्ठमयीदिकर्णिका॥इय
 मूर्णामेषलोमा॥तयोरेवस्कूणोर्णयोर्पथासंख्येगृहशश
 पूर्वकयोर्नपुंसकत्वं॥इदंगृहस्कूणं॥इदंशशोर्णं गृह
 शशपूर्वकयोरितिकिं॥इह मा भून्इयंशालास्कूणा॥इ
 यंमेघोर्णो॥सर्वशब्देनिर्विशेषवाची॥सर्वमसिनामज
 लनामचनपुंसकेभवति॥असिनामतावत्॥इदमसि
 लोचनं॥नेत्रेनयनंचक्षुर्दृग्ब्रह्मसिद्धिः॥अत्यर्थम्
 इदंजलंतोयंसलिलमंबुनीरंवारवारिकाननमुदकंबन
 मित्येवमादि॥जलशब्दत्वादपशब्दस्यापिनपुंसकत्वंप्र
 प्रोक्तित्याहमुक्तापःअपशब्दवर्णयित्वेत्यर्थः॥अस्यहि
 स्त्वधिकारात्स्त्रित्वं॥इमाआपःबहुवचनांतःसदैव॥
 जलकुसुमनामसर्वेनपुंसकंस्यत्यदास्तुविभाषया॥अ
 भ्रातृते बुदाख्याहिकेशनखदंतसंज्ञाश्च॥१४॥जलकु
 सुमनामसर्वेनिर्विशेषंनपुंसकलिंगंभवति॥तद्यथा॥इ
 दंकमलंपंकजंकोकनदंकल्लारंकुशेशयमित्यादि॥न

लकुसुमद्वारेणनपुंसकत्वेप्राप्तेपद्मस्यविभाषाक्रियते
 ॥इदंपद्मं॥अयंपद्मइतिउक्तंच॥वसंतेशीतभीतेनको
 किलेनवनेरुतं॥अंतर्जलगताःपद्माःश्रोतुकामाइवो
 त्थिताः॥ऋतेशब्देवर्जनार्थेवर्तते॥अभ्रशब्दमेकंव
 र्जयित्वाअंबुदामेघास्तेषामारव्यासंज्ञापरीयाइत्यर्थः
 तेषुदारव्याःशब्दाःपुंसिभवंतितद्यथा॥इमेअंबुदामेघाः
 पयोधराधनजीमूताजलधराबलाहकाःकंधराइत्येव
 मादयः॥इमेकेशाः॥इमेदंताः॥इमेनखाः॥कंठस्तन
 बाहूनांसंज्ञाःपुंसिस्त्रियांभवेद्ग्रीवा॥एष्टललाटांशोदरज
 वूणिनपुंसकानिस्तुः॥१५॥कंठसंज्ञाःस्तनसंज्ञाःबाहु
 संज्ञाश्चपुंसिभवंति॥अयंकंठः॥गलइत्यादिः॥स्तनसं
 ज्ञाश्च॥अयंस्तनःकुचःपयोधरइत्यादिः॥बाहुसंज्ञाश्च
 भुजस्तरणःधरणःचालनइत्यादिः॥कंठसंज्ञकत्वाद्ग्री
 वाशब्दस्यापिपुंसिप्रयोगःप्राप्नोतीत्याह॥स्त्रियांभवेद्ग्री
 वा॥ग्रीवाशब्दस्यस्त्रीलिंगताभवति॥इयंग्रीवाशिरोधरा
 कंधराइत्येवमादयः॥एष्टादयःशब्दानपुंसकेस्तुः॥त
 द्यथा॥इदंपृष्ठंपार्श्वयोर्यष्टिःइदंललाटेभ्रुवोरुपरिस्था
 नं॥इदमंशस्तनयोरुपरिस्थानं॥इदमुदरंजठरः॥इ
 दंजत्रुस्कंधसंबन्धि॥इत्येवमादयः॥उर्मिध्वन्यंजल
 यःपुंस्योष्टकपोलगुल्फसंज्ञाश्च॥घञ्जैरञ्चऋदोरप्स्य
 द्बहुलमंधकारश्च॥१६॥उर्मिश्चध्वनिश्चांजलिश्च
 उर्मिध्वन्यंजलयः॥एतेशब्दाःपुंसिभवंति॥अयमू
 र्मिस्तरंगः॥अयध्वनिःशब्दःअयमंजलिःकरपुटःओ

षकपोलगुल्फसंज्ञाशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते
 ओष्ठश्चकपोलश्चगुल्फश्चओष्ठकपोलगुल्फाः॥एतेषां सं
 ज्ञाः पर्यायास्तेषु सिभवन्ति॥अयमोष्ठः अधरः दंतकूदः
 अयंकपोलः गंड इत्येवमादयः॥अयंगुल्फः पादग्रंथिः पु
 ठः घूठ इत्येवमादयः घञ्चरश्चक्रदोरश्चपदरुजवेगस्य
 शोघजित्येवमादिना प्रकरणे घञो विहित इति॥येन वि
 धिस्तदंतस्येति घञ्प्रत्ययांताः शब्दाः पुंसि भवन्ति॥त
 दृथा॥पादः रोगः वेगः स्पर्शः पाकः त्यागः योगः प्रसादः
 भेदः कूदः दाहः दोषः प्रकारविकार इत्येवमादयः॥एर
 जिति॥एरज्जुर्द्वर्णीतादच्प्रत्ययः स्यात्॥अयं जयः न
 यः तथा क्रदोरप्॥क्रवर्णीताद्वर्णीताच्चधातोरप्प्रत्य
 यः स्यात्॥तत्र क्रवर्णीतात्॥अयं करः॥वरः॥भरः॥शरः
 नरः॥इत्येवमादयः॥उवर्णीतात्॥अयं लवः॥पवः॥भवः
 इत्येवमादयः॥घञंतादंधकारशब्दस्यापि नित्यं पुंस्त्वं स्या
 दित्याह॥बहुलमंधकारश्च॥अंधकारे बहुलं पुंलिंगे भ
 वति॥विभाषा भवतीत्यर्थः॥इदं अंधकारं॥अयं अंधका
 रः॥तथा चोक्तं॥नेहागमोस्ति शलभं स्य न मारुतस्य स्ने
 हस्य योपिन भवेत्प्रथमे प्रदोषे अव्यक्तवस्तु पुरुषप्रतिबो
 धितेन पारवतेन पतताकृतमंधकारं॥प्राण्यंगमिदंतं व
 स्तिकुक्षिपाणीन्विमुच्य सर्वे स्त्री॥जंघाधिरस्तुषानासि
 काचूडावसाचैव॥१७॥प्राणो नाम वायुः सोऽस्यास्तीति प्रा
 णीतस्यो गं प्राणयंगं इकारः अंत्ये यस्य तदिदंतं॥तस्तर्वे स्त्री
 लिंगं भवति॥तदृथा॥इयंकटिः श्रोणिः॥अंगुलिः पंक्तिरि

त्यादिवस्ति कुक्षिपाणिनामपि दंतत्वाच्च स्त्रीत्वे प्राप्ते वा
 धः क्रियते ॥ एतान्विमुच्य वर्जयित्वेत्यर्थः ॥ पुंसीत्यधिका
 रात्तेषां पुंस्त्वमेव भवति ॥ अयं वस्तिः नाभेरधः ॥ अयं कु
 क्षिरुदरस्थानं ॥ अयं पाणिर्हस्त इति ॥ जंघादयः शब्दाः
 स्त्रियां भवन्ति ॥ इयं जंघाजानुनोरधस्तात् ॥ पादस्योपरि
 स्था च ॥ इयं शिरादेहधारिणी ॥ इयं स्नुषा पुत्रवधूः ॥ इयं
 नासिकागंधहारिणी ॥ इयं चूडाशिखा ॥ इयं वसा शोणि
 तविकारः ॥ स्नेहश्च ॥ स्रक्लुक्स्फिकृत्वगवाग्योषितो
 हिविधात्स्त्रियां द्युनावौ च ॥ दीधितिमेका मुत्कारश्च्यभि
 धानंतु पुंस्येव ॥ १८ ॥ स्वगादयः शब्दाः स्त्रियां भवन्ति ॥ त
 द्यथा ॥ इयं स्रक्माला ॥ इयं स्नुक् यज्ञोपकरणभांडं ॥ इयं
 स्फिकृकटिप्रदेशः ॥ इयं त्वक् बहिश्चर्म ॥ इयं वाक्पाणि
 इयं योषित्वाला ॥ द्यौश्च नौश्च द्युनावौ च स्त्रियां भवतः ॥ इ
 यं द्यौः स्वर्गः ॥ इयं नौः ॥ जलतरणिः ॥ हि शब्दः पादपूरणे
 दीधितिमेका वर्जयित्वा रश्मिवाचकः शब्दः पर्यायाश्च
 येते पुंसि भवन्ति ॥ तद्यथा इमे रश्मयः प्रग्रहाः किरणाः अं
 शवः पादाः मयूखाः ॥ अभीषवः ॥ गभस्तयः ॥ घृणय इत्ये
 वमादयः ॥ दीधितिशब्दः स्त्र्याधिकारात् स्त्रियां भवति ॥
 इयं दीधितिः ॥ तु शब्दः पादपूरणे ॥ मूर्द्धा सतसमज्जमे
 ष्मात्मा रश्मयूवपूषराजभीरहितं ॥ सर्वं द्यक् नान्तं न पुंस
 कं पुंसि वा भवेद्ब्रह्मा ॥ १९ ॥ मूर्द्धन् उक्षन् तसन् मज्जन्
 ष्तेषान् आत्मन् अश्मन् युवन् पूषन् इत्येतैः शब्दैरहितं
 वर्जितं यदन्यत्र द्यक् हि श्वरं च नान्तं प्रातिपदिकं तत्सर्वं

नपुंसकंभवति॥यथाइदंचर्मवर्मशर्मभस्मसद्यलोम
 इत्येवमादयः॥मूर्द्धादयोपिनांतत्वात्तद्यक्तातस्तेषा
 मपिनपुंसकताप्राप्नोति॥तदर्थमितिप्रतिषेधःकृतःमृ
 र्द्धाक्षतक्षेत्यादिपुंलिङ्गाधिकारात्पुंसिभवति॥यथाअयं
 मूर्द्धाशिरः॥उक्षावृषभः॥मज्जासारः॥तक्षावर्द्धकिःश्ले
 ष्माधातुविकारः॥आत्माशरीरस्थः॥अश्मानीलः॥युवा
 तरुणः॥पूषादित्यःपुंसिवाभवेद्ब्रह्मेति॥द्व्यक्तत्वात्नां
 तत्वाच्चब्रह्मशब्दस्यनपुंसकत्वेप्राप्तेपुंस्त्ववाविधीयते
 ब्रह्मशब्देवानपुंसकलिङ्गोभवति॥इदंब्रह्मावेदाध्यय
 नमीश्वरश्च॥अयंब्रह्माप्रजापतिः॥यद्येवंयत्तद्यत्कंनां
 तंतन्नपुंसकं॥एवंसतिराजनशब्दस्यापिनपुंसकता
 स्यात्पुंस्यंतर्भावोद्भूतव्यः॥१९॥त्रुटिसीमसंध्यारात्र
 यःस्त्रियांधूलिवेणिरवार्यश्च॥पुंसिनिशीथोज्योत्स्नाद
 याशलाकास्त्रियानित्यं॥२०॥एतेशब्दाःस्त्रियांभवन्ति
 इयंत्रुटिःस्वल्पः॥इयंसीमाग्राममर्थेदा॥इयंसंध्यादि
 नावसानं॥इयंरात्रिःशर्वरीइयंधूलिःपांसुः॥इयंवेणी
 केशरचना॥इयंखारीपरिमाणविशेषःनिशीथशब्दः
 पुंसिभवति॥अयंनिशीथोर्धरात्रः॥ज्योत्स्नदयाशला
 काःस्त्रियांभवन्ति॥इयंज्योत्स्नार्चंद्रप्रभा॥इयंदयाक
 रुणाइयंशलाकालोहधमनी॥नित्यग्रहणंविभाषा
 निवृत्त्यर्थं॥पुंयोगेकर्णहन्नपुंसकेशमश्रुजानुगुदशब्दाः
 एकाभिधानतास्यादस्माश्रुणोर्नित्यं॥२१॥पुंसोयोगःपुं
 योगःतस्मिन्कर्णहन्भवतः॥यथाअयंकर्णःश्रोत्रंकुंती

पुत्रश्च॥ हनुः कपोलप्रदेशः॥ श्मश्रुजानुगुदशब्दाः न
 पुंसके भवन्ति॥ इदं श्मश्रुमुखैकदेशरोमराजिः इदं जा
 नुजं घामध्यस्थानं॥ इदं गुदमपानं॥ अभिधीयतेऽनेने
 त्यभिधानं एकं च तदभिधानं च तस्य भावः एकाभिधा
 नता स्यात् भवेदित्यर्थः॥ अस्त्राश्रुणोर्नित्यं न पुंसकता
 भवति॥ इदमस्त्रं॥ इदमश्रु॥ नयनजलमिति॥ एक ए
 वार्थः नित्यवचनं पूर्ववत्॥ २१॥ घुसकिरुपसर्गपूर्वः
 पुंस्यन्योपपदेवेषु पूर्वः स्त्री॥ येभ्यो नञ्त्तान्युस्युक्तान्या
 ज्ञाविनाविद्धि॥ २२॥ घुइति॥ दाधाध्वदाविति षसां धा
 तूनां घुसंज्ञाविहिता॥ सहकिनावर्त्तत इति सकिः उपस
 र्गेषोः किरित्यादिनाविहितः किप्रत्ययोगृह्यते उपसर्गा
 प्रादयः॥ उपसर्गाः क्रियायोग इति॥ उपसर्गः पूर्वो यस्य
 स एव पुंलिंगो भवति॥ यथा अयमादिनिधिः॥ प्रणिधिः
 आधिः सन्निधिः॥ इत्येवमादयः॥ अन्योपपदकर्मण्य
 धिकरणे चेति किप्रत्ययः॥ अयं संभोधिः॥ जलधिः उ
 दधिः तोयधिः शरधिः इत्येवमादयः॥ इषुशब्दोपपदे
 वास्त्री॥ इयमिषुधिः॥ अयमिषुधिः॥ तूणीरं येभ्यो धातु
 भ्यो नञ्प्रत्ययः॥ तान्युस्युक्तान्विद्धि जानीहि॥ याञ्च श
 ब्दं वर्जयित्वा॥ यज। याच। यत॥ विहृ॥ प्रहृ॥ रक्षो नञि
 तिनञ्प्रत्ययः॥ अयं यज्ञः॥ यत्नः॥ विष्णुः॥ प्रष्टाः रक्षः
 एवं तर्हि याञ्च शब्दस्यापि नञ्त्तत्त्वान्न पुंस्त्वं स्यात्॥ इ
 त्यत आह॥ याञ्चाविनेति॥ रुयधिकारात् स्त्रीयाञ्चार्थ
 ना॥ २२॥ तनुकायशरीराणि स्त्रीपुंनपुंसकेषु जानीहि॥

दधिसक्थ्यस्कीनिस्पुर्नपुंसकेस्त्रीतुकस्यास्यात्॥२३॥
 तान्शब्दानयथासंख्यं स्त्रीपुन्रपुंसकेषुविद्धि॥ इयंत
 नुः॥अयंकायः॥इदंशरीरं॥दधिसक्थ्यस्थिशब्दानपुं
 सकेस्युः॥यथाइदं दधि॥क्षीरविकारः॥इदंसक्थिउ
 र्वोर्मध्यं॥इदमस्किकीकसं॥कक्षाशब्दःस्त्रियांभवेत्
 यथाइयंकक्षाबाहुमूलं॥अन्यच्च॥जघनाभरणेस्त्रीणां
 करीणांमध्यबंधने॥अवस्थासुचहर्म्याणांनित्यंकक्षा
 व्यवस्थिता॥२३॥सुमनोष्मरोविरहितमद्यक्कमसंतंतु
 पुंसिस्यात्॥द्यक्पुनर्नपुंसकप्रकृतादन्यत्रवैजरसः
 ॥२४॥सुमनस्रअप्सरस्रइत्येताभ्यांविरहितमुक्तितमि
 त्यर्थः॥असअंतेयस्यतदिदमसंतंतुपुंसिभवेदित्यर्थः॥
 अयमंगिराःचंद्रमाःस्कूलशिराः॥पुरूरवाः॥उच्चैश्चवाः
 दुर्वासाः॥पृथुयशाइत्यादयः॥सुमनसोप्सरसश्चस्य
 धिकारात्स्त्रियांप्रवृत्तिः॥इमाःसुमनसःकुसुमानि॥इ
 माअप्सरसोदेवस्त्रियः॥द्यक्कमसंतंतुपुंसकंभवति॥इ
 दमोजःतेजःवर्चःशिरःयशःकुंदंश्रोतःचेतःपयः॥त
 पःअंभःजरस्रशब्दस्यापिनपुंसकतास्यादित्यतआहा
 न्यत्रवैजरसः॥नपुंसकात्प्रकृताच्चपुंस्त्रिणादन्यस्मिन्
 जरस्रशब्दोभवति॥स्त्रियां॥इयंजरावृद्धभावः॥२४॥
 पुंसिप्सुरस्वुरविंद्दिप्सुपायुमणिकीलकेलिवलयः॥निघ
 संघोहोपघ्नोघविघ्नघर्मार्घवर्णाश्च॥२५॥सतेशर्हीपुंसि
 भवंति॥तद्यथा॥अयंप्सुरः॥नापितोपकरणःअयंस्वुरः
 पशुपादः॥अयंविंदुःविसर्जनीयावयवः॥अन्यच्च॥अ

यमिसुः सस्यजातिः॥ अयं पायुः अपानं॥ अयं मणिः॥ रत्नं की
लशंकुः॥ प्रहरणविशेषः॥ अयं केलिः॥ हासः॥ अयं कलिः॥
कलहः॥ अयं वलिर्देत्यः॥ राजगृह्यादेवतोपहारी च॥ निघा
दयः शब्दाः पुंसि भवन्ति॥ अयं निघः पर्वतः॥ अयं संघः समूहः
अयं मुहुः प्रशस्तः॥ अयं मुपघ्न आश्रयः॥ पर्वतश्च॥ अयं मो
घो नदीवेगः॥ पुरुषारंभश्च॥ विघ्नः कर्मनिघातः॥ घर्मे नि
राघः॥ अर्घः पूजामूल्यविशेषः॥ वंर्णो हरितपीतादिः॥ ब्राह्म
णादिः॥ अकारादी निचाक्षराणि॥ २५॥ पणगुणगणकणशे
णाः किणफणघुणशाणवाणचूर्णाश्च॥ नित्यं हि पुंसि पंचा
वाष्योष्माध्वानश्च विज्ञेयाः॥ २६॥ पणादयः शब्दाः पुंसि
भवन्ति॥ अयं पणो विंशतिगंडकः॥ अयं गुणः संख्याख्यः श्रुक्ता
दिपाटलादिश्च अयं गणः संघात अयं कणः परमाणुः॥ शोणो नदः
किणो निकषः फणो भुजंगफणः घुणः कीटविशेषः॥ शाणः पा
षाणविकारः॥ वाणः शरः असुरः घृष्टिका च॥ अयं चूर्णः श
कलः खंड इत्यर्थः॥ अयं पंचामार्गः॥ अयं बाष्पोऽश्रुः॥ अय
मूष्माधर्मः॥ अयं मध्वामार्गः॥ नित्यग्रहणं विभाषा निवृत्य
र्थः॥ २६॥ नपुंसकेष्वभ्रतृणरणोर्णानि॥ वीणातूणा
घोणाघृणास्तु नियतं स्त्रियां विद्यात्॥ २७॥ एते नपुंसकलिं
गे भवन्ति॥ इदं च भ्रंगर्तः॥ इदं तृणं गृह्णाद नद्रव्यविशेषः
रणं युद्धं॥ ऋणमुद्धारः॥ अधमर्णश्च एतान् शब्दान् स्त्रियां नि
यतं निश्चितं विद्यात्॥ इयं वीणावाद्यविशेषः॥ तूणा इषुधिः
इयं घोणानासिका॥ इयं घृणा दयाबुद्धिः॥ तु शब्दः॥ पादपूर
णे॥ २७॥ यदनांतमकर्तरित नपुंसके विद्यनिःस्त्रिया

मेव॥ यौभावेऽणापौतौ पुंस्युक्तौ मन्युमृत्यूच॥ २८॥ अ
 नअंतेयस्यतदिदमनांतं अकर्तरिअन्प्रत्ययांतं यत्प्रातिप
 दिकंतन्न पुंसकेविद्धिजिहि॥ नपुंसकाद्भावेक्तइत्यत्रव
 र्तमानेल्पुड्हेतित्युट्॥ युवोरनामित्यनादेशः वचनं॥ भजनं
 भाजनं॥ पानं॥ आसनं॥ प्रयाणं॥ शासनं॥ अधिकरणमित्या
 दि॥ अकर्तरिति किं॥ नंद्यादिभ्योत्पुट्॥ नंदनः॥ मरणः म
 दनः॥ कुलनः॥ शतनः॥ दमनः॥ संकर्षणः॥ मधुसूदनः ज
 नार्दनइत्यादि॥ अनिःस्त्रियामेव॥ एवकारोवधारणार्थः
 अक्रोशेनअनिः॥ यथाइयमंभोजनिः अकरणिः अहरणिः
 अखादनिः॥ अशरणिरित्येवमादिः॥ अणचअप्रअणापौ
 यौतौ पुंस्युक्तौ॥ णोअणचेत्यणप्रत्ययः॥ त्यागः॥ उपदेशः उ
 पसर्गः इत्यणप्रत्ययः॥ निघः पर्वसः॥ किंचान्यौमन्युमृत्यू
 पुंसिभवतः॥ अयंमन्युर्दयाशोकश्चमृत्फर्नाशः॥ २९॥ ॥
 परपुटकटघटचंडवाटजूटवटाहिपुंस्युक्ताः॥ अवटरख
 टपटकिराटकीटाश्चकूटतटयोश्चनपुंसकता॥ २८॥ ॥
 एतेपटादयः शब्दाः पुंसिभवंति॥ अयंपटः प्रावरणः॥ पुटः प
 त्रस्य॥ कटस्तृणस्य॥ कटोगजकुंभश्च घटः कलशः॥ चंडः
 फलनिबंधनं॥ वाटः मार्गः जूटः केशबंधनं॥ वटो वृक्षविशे
 षः॥ अवटः कूपः॥ खटः शिरसिप्रहारः॥ पटः राजप्रसादः॥
 किराटो वणिक्॥ कीटः कृमिः॥ कूटतटशब्देनपुंसकेभव
 तः॥ इदंकूटं द्रव्यस्थानं॥ इदंतटं नदीकूटं॥ २८॥ घं
 टाजटासटानां प्रथमाप्रकृतिर्वसा शिफानां चस्वनीम्ना
 पुंयोगस्त्रिविष्टपंस्यादुभयहीनं॥ २९॥ एतेघंटादयः शब्दा

स्त्रियां भवन्ति ॥ प्रथमा कृतिः स्त्रीलिंगमित्यर्थः ॥ इयं घटावा
 द्यविशेषः ॥ इयं जटा केशविन्यासः ॥ इयं सटा केशरः ॥ इयं
 वसामेदः ॥ इयं शिफा कंदः ॥ अयं स्वर्गः नाकः ॥ अयं त्रिदिवः
 स्वर्गादिनामत्वात्पुंस्त्वं त्रिविष्टपस्य प्राप्नोतीत्यत आह ॥
 त्रिविष्टपं स्यादुभयहीनं ॥ न स्त्रीनपुमानित्यर्थः ॥ इदं त्रि
 विष्टपं स्वर्गः २९ ॥ संवत्सरगिरिमासार्णवर्तुदेवासुरा
 भिधानानां ॥ नित्यं पुंयोगः स्याच्छरासिपंकारिनाम्नां च
 ॥ ३० ॥ अभिधानशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ॥ संवत्स
 राभिधायिनां शब्दानां संवत्सरपर्यायाणां च ॥ गिर्यादिपर्या
 याणां च ॥ पुंयोगः स्यादित्यर्थः ॥ तद्यथा ॥ अयं संवत्सरः ह
 यनोद्भूत्यादि ॥ अयं गिरिः पर्वतः धरशैल इत्यादि ॥ मा
 साभिधायिनां ॥ अयं मासः ॥ द्विपक्षः ॥ मासविशेषोऽपि पुंसि
 अयं चैत्रः वैशाखः ज्येष्ठः आषाढ इत्यादि ॥ अर्णववाचिनां
 अयमर्णवः ॥ समुद्रः सागरः पारावारः सरित्पतिरित्यादि ॥
 अयमृतुः वसंतः ॥ ग्रीष्मः देववाचिनां ॥ देवः सुरः ॥ असुर
 वाचिनां ॥ असुरः दैत्यः शराभिधायिनां शरः कांडः ॥ अय
 मसिः खड्गः मंडलाग्रः ॥ अयं पंकः कंदमः ॥ जंबालः ॥ अयम
 रिः शत्रुः वैरी ॥ रिपुः ॥ विपक्ष इत्यादि ॥ ३० ॥ भाष्ककुक्कु
 शारज्ज्वष्टकाश्च नित्यं स्त्रीयामीषिका च ॥ विद्युद्दिग्भू
 म्यभिधानं वल्लीसरितां च विज्ञेयं ३१ ॥ एते शब्दाः नित्यं
 स्त्रियां भवन्ति ॥ इयं भाः ॥ दीप्तिः ॥ ककुः पामा ॥ कशादनी र
 ज्जुः कुशमयी ॥ इष्ट का ॥ पक्कमृत्तिका ॥ ईषिका वीरणश
 लाका ॥ कष्टिका च ॥ विद्युदादीनामभिधानं स्त्रियां भवति

यथा इयं विद्युत्तडित् ॥ चंचला ॥ शतहृदाक्षणप्रभा ॥
 सौदामिनी ॥ ऐरावतीत्यादि ॥ दिग्भिधानं ॥ आशा ॥ काष्ठा
 ककुप् ॥ विदिगित्यादयः भूम्यभिधानं ॥ इयं भूमिः ॥ ध
 रारसा ॥ पृथ्वीसमाक्ष्मा इत्यादिः ॥ वल्लभभिधानं ॥ इयं व
 ल्ली ॥ व्रततिः ॥ प्रतानिनी इत्यादयः ॥ सरिदभिधानं ॥ इ
 यं सरित् ॥ नदीकुल्यास्त्रवंती निम्नगातटिनीत्यादयः ॥
 ३१ ॥ क्वायासुरानिशावालुकाः स्त्रियां स्पुश्चमूकं ये
 राश्च ॥ आपत्संपद्विपत्प्रतिपत्समिद्विप्रुषश्चैव ॥ ३२
 ॥ क्वायादयः शब्दाः स्त्रियां स्पुर्भवेयुरित्यर्थः ॥ यथा क्वा
 यावृक्षादेः प्रतिबिंबः ॥ सुरामदिरानिशा रात्रिः ॥ वालुका
 सिकता चमूः सेना ॥ कंथा प्रसिद्धा ॥ इराजलभूमिः ॥ ए
 ते शब्दाः ॥ स्त्रीलिङ्गे भवन्ति ॥ यथा इयमापत् व्यसनं ॥ सं
 पदनं ॥ विपत् दुःखं प्रतिपत्तिथिविशेषः ॥ समित्काष्ठं ॥
 विप्रुद्विंदुः ॥ ३२ ॥ कुशकूबरकुंजांकुरकुठारकुंद
 कुतुपाहिपुंस्फक्ताः ॥ कुलकूलकुंकुमानितुनपुंसका
 न्येव जानीयात् ॥ ३३ ॥ एते शब्दाः पुल्लिङ्गे उक्ताः ॥ यथा
 यंकुशः ॥ दर्भः ॥ अयंकूबरोरथस्कंधः ॥ कुंजो गहनः अं
 कुरो बीजप्रादुर्भावः ॥ कुठारः परशुः ॥ कुंदपुष्पजातिः
 कुतुपश्चर्मपात्रं ॥ एतानि नपुंसकानि जानीयात् ॥ एव
 कारो वधारणे ॥ इदं कुलं ब्राह्मणानां ॥ कुलं नदीतटं ॥ कुं
 कुमं काश्मीरं ॥ ३३ ॥ लोहमुखपर्णवनधनसंज्ञाश्च
 नपुंसके प्रोक्ताः ॥ शीरर्थे पुंस्फुक्ता वटवीतूक्ता स्त्रिया
 मेव ॥ ३४ ॥ संज्ञाशब्दः प्रत्येकमभिसंवध्यते ॥ लोहादि

संज्ञानपुंसके भवति ॥ इदं लोहमायसं ॥ मुखं लपनं तुंडमानन
मित्यादि ॥ इदं पर्णपलाशमित्यादि ॥ वनं विपिनं काननमि
त्यादि ॥ इदं धनं द्रविणं वस्त्रित्येवमादि ॥ शीरर्थो शब्दो पुंसि
भवतः ॥ अयं शीरोलंकारः ॥ अर्थो द्रव्यं ॥ अटवीतूत्तास्त्रिया
मेव ॥ इयमटवीवनं ॥ ३४ ॥ रशिपलांडुकमंडलुगडुतू
लमुहूर्तपरशुशंकूनां ॥ इति सीधुकंकटानां पुंसि च ग
दितः प्रयोगो हि ॥ ३५ ॥ एषां प्रयोगः पुंसि गदितः कथि
तः ॥ रशिर्धान्यादीनां ॥ पलांडुर्लसुनजातिः ॥ कमंडलुः का
ष्ठमयं जलपात्रं ॥ गडुः कुक्कुटं ॥ तूलः कार्पासादेः ॥ मुहूर्तो द्वा
दशात्मकः ॥ परशुर्वृक्षभेदः ॥ शंकुः चिन्हं कीलश्च ॥ इति
श्रमं ॥ अयं सीधुः सुरा ॥ अयं कंकटो हस्तिकवचं ॥ ३५ ॥

शालामाला दोलावेला फेला शिला तुलालीला ॥ से
नापालि बलिद्रुवागुराश्च स्त्रिया मुदिताः ॥ ३६ ॥ एते स्त्री
लिंगे उदिताः कथिताः ॥ इयं शाला गृहविशेषः ॥ माला रू
क् ॥ दोला क्रीडासाधनं ॥ वेला कूलं समुद्रस्य ॥ फेला भक्तो
क्तिष्टं ॥ धानाश्च शिला अश्मा ॥ तुला पलशतानुमानं ॥ ली
ला अतिरसकोविदश्च सेनाहस्त्यम्बपदातिसमुदायः ॥ पा
लिः पंक्तिप्रदेशः ॥ बलिः करः उपहारः ॥ दद्रुः कुष्ठविशेषः
वागुरामृगबंधनी रज्जुः ॥ ३६ ॥ पातालजालमलखल
कपालशैवालशीलनालानिचीरचीवरविर्यतिचविद्धि
तृतीया प्रकृतिकानि ॥ ३७ ॥ एतेषां तृतीया प्रकृतिः तृती
या स्थानेन पुंसकस्य दृष्टत्वात् पातालादीनि तृतीया प्रकृती
नि विद्धि जानीहि ॥ यथा इदं पातालं रसातलं जालं मत्स्यवं

धनंगवांसश्च ॥ मत्तं ॥ पापं ॥ खलं मर्दनं स्तूनां व्रीहिणा क
 पालं मस्तकास्त्रि ॥ खंडं च शैवालं जलं संभवं ॥ शीलं विनय
 नालं पद्मादीनां ॥ चौरं जीर्णवस्त्रं ॥ चौरं भिक्षां प्रावरणं ॥
 वियदाकाशं ॥ ३७ ॥ मुंडनितं वक्ष्यपगुल्यं सान्वकवंश
 पूगशंखरथाश्च पुंसि स्युः ॥ जघनां वरं फलमूलं गानितु
 विमुच्य ॥ ३८ ॥ एतेशब्दाः पुंसि स्युः ॥ अयं मुंडो मुंडितशि
 राः ॥ नितंबः पश्चाद्भागः स्त्रीकट्याः ॥ ह्रस्वशंखामूलको
 वृक्षः क्षपः ॥ गुल्यः शाखा पत्रप्रावरणः सानुः पर्वतैकदे
 शः ॥ अंकश्चिन्हं ॥ वंशो न्वयः ॥ पूगः क्रसुकः ॥ शंखः केतु
 रथः स्पंदनः ॥ नपुंसकाधिका एतजघनादधीनपुंसके स्युः
 इदं जघनं कटिप्रदेशः ॥ अवरमाकाशं वस्त्रं च ॥ फलं वृक्षा
 दीनां ॥ मूलं शिफा ॥ अंगमवयवः ॥ ३९ ॥ क्षीरोदस्विन्न
 वनीतवर्षकुंडां घृतभगगगनानि ॥ विद्यान्त पुंसका
 न्योदनश्च पुंसि स्त्रियां ज्याच ॥ ४० ॥ एतानि नपुंसका
 नि स्युः ॥ यथा इदं क्षीरं दुग्धं ॥ इदमुदस्वितं क्रविशेषः न
 वनीतं दधिविकारः ॥ वर्षं संवत्सरः ॥ कुंडं पेयादिपात्रं ॥ अं
 डं बीजादिप्रादुर्भावः ॥ घृतं माज्यं ॥ भगं योनिः ॥ गगनमा
 काशं ॥ ओदनस्तु ॥ पुंसि भवति ॥ अयमोदनः ॥ भक्तं ॥ स्त्रि
 यां ज्याच ॥ धनुषो गुणः ॥ ४१ ॥ विषसंज्ञाः पुंसि वि
 षं तु नपुंसकं स्यात्स्त्रियां तिथिर्वीक्षा ॥ अतिथिस्तु पुं
 सि शकृन्नीतशोणितानीतरप्रकृतौ ॥ ४२ ॥ विषसंज्ञाः
 पुंसि भवन्ति ॥ हालाहलः ॥ कालकूठः ब्रह्मपुत्रः ॥ विषं न
 पुंसकं ॥ इदं विषं सर्पशरीरजं च ॥ तिथिशब्दो वा विभाषया

स्त्रीलिङ्गे भवति पुंलिङ्गश्च ॥ यथा इयंतिथिः ॥ अयंतिथिः
 अतिथिशब्दः पुंसि भवति ॥ अयमतिथिरभ्यागतः ॥ शक
 दित्यादीनीतरप्रकृतौ न पुंसके भवति ॥ इदं शक
 त्पुरीषं नीतं घृतं ॥ शोणितं रुधिरं ॥ ४१ ॥ मुक्तादिनाह
 नीदिवसनामानि पुंसि स्त्रियां त्विदुदुत्ताराः पाणियुगः पुं
 स्फुक्तः स्त्रियां समाश्चैव वर्षाश्च ॥ ४१ ॥ दिनाहनीमु
 क्ता अन्येदिवसपर्यायाः पुंसि भवन्ति अयं दिवसो वासरः
 घस्रः सूर्यकर इत्यादिः ॥ दिनाहनी न पुंसके भवतः इदं दि
 नमहः ॥ स्त्रियां त्विदुदुत्ताराः त्विडादयः शब्दाः स्त्रियां भ
 वन्ति ॥ इयं त्विट्कांतिः ॥ इयमुदुर्नसत्रं ॥ इमास्ताराः न
 सत्राणि ॥ पाणियुगः पुंसि भवति ॥ अयं पाणियुगः ॥ पाणि
 युगग्रहणमन्ययुगनिवृत्त्यर्थः ॥ ४१ ॥ भवति न पुंसक
 योगः संख्यापूर्वस्य रात्रिशब्दस्य ॥ ससमासस्य तु न स्ये
 व पुंसियोगं न जानीयात् ॥ ४२ ॥ संख्यापूर्वो यदि रात्रि
 शब्दस्तदा न पुंसके बोद्धव्यः ॥ यथा इदमेक रात्रं द्विरात्रं त्रि
 रात्रमित्येवमादयः ॥ सहसमासेन वर्त्तत इति ससमासः
 ससमासस्य तु रात्रिशब्दस्य पुंसियोगं विजानीयात् ॥ य
 था पूर्वरात्रः अर्द्धरात्रः वर्षारात्रः ॥ ४२ ॥ पुरमधुजगंति
 विद्यान् न पुंसके वा स्त्रियां भवेदर्थिः ॥ त्वतलो न पुंसक
 स्त्रीविधावहः पुंसि संख्यादिः ॥ ४३ ॥ पुरादीनि न पुंस
 के विजानीयात् ॥ इदं पुरं नगरं ॥ मधुक्षौद्रं ॥ जगद्विश्वं ॥
 अर्थिः शब्दः स्त्रियां भवति वा ॥ इयमर्थिः ॥ इदमर्थिर्दीप्तिः
 त्वतलो प्रत्ययो यथा संख्यं न पुंसकस्त्रीविधौ दृष्टव्यौ ॥ ब्रा

ह्यणस्यभावोत्राहणन्व॥त्राहणना॥यवमिदंशूद्रत्वंद
यंशूद्रता॥अहःशब्दःयदासंख्यादिःतदापुंल्लिंगोभवति
अयमेकाहःद्वहःत्रहः॥संख्यादेरितिकिं॥पुन्याहं॥
प्रत्पहं॥४३॥रुत्वंताःपुंसिकशेरुदारुजतुवस्तुम
स्तुभिस्त्यक्ताः॥स्युःसग्रंथिप्रस्त्राइसुसूध्यजंतानान्त
पुंसकता॥४४॥रुशब्दांतास्तुशब्दांतास्तु
कशेरुदारुजतुवस्तुमस्तुभिस्त्यक्तारहिताः॥सग्रंथिप्र
स्त्राःपुंसिभवेयुरित्यर्थः॥यथायंत्सरुःखड्गमुष्टिःभरु
र्भर्त्ता॥मरुर्निर्जलोदेशः॥चरुर्मन्त्रतप्त्रपाकः॥शत्रुःरिपुः
तरुर्दृष्टः॥मरुर्मृगः॥मेरुःपर्वतइत्यादिः॥अयंकेतुरु
त्पातः॥सेतुर्बंधः॥हेतुःकारणं॥तंतुःषट्प्रकृतिः॥धातुः
श्लेष्मादिः॥कशेरुप्रभृतयोनपुंसकेभवन्ति॥इदंकशेरु
भूसंभवं॥इदंदारुकाष्ठं॥जतुलाक्षा॥वस्तुवाक्यप्रबंध
हेतुः॥मस्तुदधिसंभवं॥ग्रंथिप्रस्त्रेचपुंसिभवतः॥अ
यंग्रंथिः॥गोठिरितिप्रसिद्धः॥प्रस्त्रःपरिमाणं॥इसंताना
मुसंतानांचध्यजंतानांचनपुंसकतास्यात्॥इदंसर्पिः
तंहविर्देवान्॥बर्हिःपवित्रमित्यादि॥इदंवपुःशरीरं॥
आयुःजीवितपरिमाणं धनुःशस्त्रमित्यादिः॥ध्यज्ञग्रह
णेनवर्णदृढादिभ्यः ध्याजितिगृह्यते॥नब्राह्मणादिभ्यः
सौकुमार्यं॥शोक्लं॥कात्स्न्यं॥दास्यमित्यादि॥४४॥पुं
सिल्लिर्याचपाटलिगोमुष्ट्युशनिबाहुसिंधुमणयः॥आ
शीर्धूःपूषुतृङ्गिरःस्त्रियांमुदुषेच॥४६॥एतेशब्दाः
पुंसिल्लिर्या॥भवन्ति॥अयंपाटलिःद्वयंपाटलिःदृष्टविशे

षः॥अयंगोः॥इयंगोः॥अयमुष्टिरियमुष्टिः॥अयमशनिरि
 यमशनिः॥अयंबाहुरियंबाहुः॥अयंसिंधुरियंसिंधुः॥अ
 यमणिरियमणिः॥एतेशब्दाःस्त्रियांभवन्ति॥इयमाशीः
 इष्टासंसा॥इयंधूःभारःकीलश्च॥इयंपूःपुरी॥इयंसुहु
 भुक्षा॥इयंतृट्पिपासा॥इयंगीर्वाणी॥इयमुत्तर्हर्षः॥इ
 यंरुद्रोषः॥४५॥ श्रीकरतुषारतुषबुहुदफेनौसतुं
 डुलपूपाःपुंसिस्युः॥आलिमुक्ताजिदर्विसिकताःस्त्रि
 यांमुदिताः॥४६॥ एतेशब्दाःपुंसिस्युर्भवेयुरित्यर्थः॥
 श्रीकरेंबुकणः॥तुषारोहिमसंततिः॥तुषीधान्यवुषःक
 डंगरश्च॥बुहुदोजलकंकरः॥फेनोजलस्य॥समुद्रस्यओ
 सोवश्यायः॥तंडुलोधान्यविशेषः॥अपूपःपिष्टकस्य॥ए
 तेशब्दाःस्त्रियामुदिताःकथिताः॥इयमालिःपंक्तिःमुक्ता
 रत्नं॥आजिर्युद्धंदर्विर्भक्तसाधनी॥सिकतावालुका॥अ
 जिनाजिरशैवालनलमृणालतुहिनोदुपाज्यसस्यानि
 ॥द्वारास्पदकाष्ठानिचनपुंसकान्येवपटलंच॥४७॥
 एतेशब्दानपुंसकेभवन्ति॥इदमजिनंमृगत्वक्॥इदम
 जिरमंगणं॥शैवालंजलसंभवं॥नलंसुवर्णभाजनं॥मृणा
 लंपद्ममूलं॥तुहिनंतुषारः॥उदुपंप्लवः॥आज्यंघृतं॥स
 स्पं॥व्रीहिः॥द्वारगृहस्य॥आस्पदंराज्ञां॥काष्ठमिंध्वनं॥प
 टलगृहस्य॥तिमिरंवा॥एवकारोवधारणे॥४७॥ त्रिष्व
 प्यक्षेष्टिंद्रियसंज्ञकायतान्नपुंसकेविद्धि॥शेषाःपुंसि
 प्रोक्ताः॥श्रीपिष्टाद्याश्चनिर्यासाः॥४८॥ त्रिष्वप्यक्षेषु
 मध्येइंद्रियसंज्ञकमह्यंनपुंसकेविद्धि॥इदमक्षमिंद्रियं

शेषास्त्वक्षाः पुंसि प्रोक्ताः ॥ अयं देवानामक्षः कटाक्षः श्री
 विष्ठाधानिर्यासाश्च पुंसि भवन्ति ॥ अयं श्रीपिष्टः सर्जरसः ॥
 गुगुलु इत्येवमादयः ॥ ४८ ॥ विंशतिरानवतेः स्त्रीनपुं
 सके तालुहृदयकुङ्जानि ॥ पार्श्वकुङ्कुदर विरयतलध
 नलवणराष्ट्राणि च वै हि ॥ ४९ ॥ विंशतिप्रभृते यो न व
 ति पर्यं ताः स्त्रियां भवन्ति ॥ इयं विंशतिः ॥ त्रिंशत् ॥ चत्वारिं
 शत् ॥ पञ्चाशत् ॥ षष्टिः ॥ सप्ततिः ॥ अशीतिः ॥ नवतिः ॥ एता
 नि नपुंसके भवन्ति ॥ इदं तालुवदनैकदेशः ॥ हृदयं जीव
 नस्कानं ॥ कुङ्जभित्तिः ॥ एतानि नपुंसकान्ये वै हि अवम
 क्तेत्यर्थः ॥ इदं पार्श्वशरीरस्य ॥ कुङ्कुदरं नितंबकूपद्वयं ॥
 विरयद्रव्यं ॥ तलमधः ॥ धनं द्रविणं ॥ लवणं रसविशेषः ॥
 राष्ट्रं जनपदस्कानं ॥ ५० ॥ क्रोडाघाटाजिह्वाशिरोध
 राशकुलीस्य हामायास्त्रियां विद्धि ॥ शारवाशिखाक
 लामेखलारेखाराजिपंक्ती च ॥ ५१ ॥ एताः स्त्रियां वि
 द्धि इयं क्रोडाजंकः ॥ घाटाग्नीवा ॥ शिरोधराग्नीवा ॥ जिह्वा
 रसना ॥ शकुलीखंडस्य भक्ष्यद्रव्यं ॥ स्य हावांक्षा ॥ मायाज
 नवंचनेक्षा ॥ इयं शारवावृक्षस्य ॥ शिखाचूडा ॥ कलाविस्त
 नमेखलाकांची ॥ रेखाराजिर्धनस्य पंक्तिर्देतानां ॥ ५१ ॥
 स्नायुश्रद्धोत्काश्च स्त्रियां खट्वा भवेत्त्रेता ॥ ताणावा
 णा प्राणा विश्वाणा संक्रुणा विकोणा च ॥ ५२ ॥ एतेश
 द्वास्त्रियां भवन्ति ॥ स्नायुः शरीरस्य ॥ श्रद्धा आदरः ॥ उल्का
 आकाशेत्यातः ॥ ज्वाला च ॥ खट्वा शयनीयं ॥ त्रेता युगं ॥ ता
 णासूत्ररचना ॥ वाणावाणी ॥ प्राणाश्रद्धा ॥ विश्वाणालीला

संक्रुणानासिका॥विकोणानेत्रविह्वलिः॥५२॥ भयवी
 जसिध्मपदवर्हंशुक्रतक्रसुखदुःखशिखराणां॥विद्या
 न्नपुंसकत्वमसृगित्पस्यसदैव॥५३॥ एतेशब्दाः
 तपुंसकेभवंति॥इदंभयंत्रासः॥वीजमंकुरोत्पत्तिकार
 णं॥सिध्मंकुष्ठविशेषः॥पदंस्थानं॥बर्हंमयूरपिच्छंशु
 क्रंरेतः॥तक्रमथितं॥सुखंभोगः॥दुःखंपीडा॥शिखरं
 शृंगं॥असृकरक्तं॥सदैवेतिवचनाद्भयादीनां व्यभिचा
 रः॥अयंभयः॥५३॥ पाषाणोपलभृंगारप्रस्त्रभृंगार
 मस्तकस्तबकाः॥रूपंमुत्क्राशब्दरसस्पर्शशंघाद
 यश्चोक्ताः सदापुंसि॥५४॥ एतेशब्दाः सदापुंसि
 भवंति॥यथायंपाषाणः प्रस्तरः॥उपलः शिलापाषाणश्च
 व॥शृंगारोविदग्धता॥प्रस्थः परिमाणं॥भृंगारः सुवर्ण
 मयः कलशः॥मस्तकः शिरः॥स्तबकः पुष्पोत्करः॥श
 ब्दो ध्वनिः॥रशोमाधुर्यादिः॥स्पर्शोमृदु कर्कशादिः॥शं
 घो नासिकाग्राह्यः कुसुमादेः॥रूपंमुत्क्रारूपंविहाय॥
 रूपंनपुंसकेभवति॥इदंरूपंचक्षुर्ग्राह्यं॥५४॥ शी
 खरयूपपुरोडाशकूपरूपलवशष्पाः॥धर्ममयवासे
 दशादाराः पुंसिवहुत्वंचैषां॥५५॥ एतेशब्दाः पुंसि
 भवंति॥अयंशीखरः पुष्पसंघातः॥उत्तुंगोवा॥यूपोयज्ञ
 भांडं॥पुरोडाशोयज्ञपिंडकिः॥कूपोवटः॥सूपोव्यजनं
 ॥लवोलेशः॥शष्पोवालत्पणं॥धर्मउपवासादिः॥मयो
 वेश्म॥वासांसिवस्त्राणितेर्षादशाः॥दाराः स्त्रियश्चपुं
 सिभवंतिबहुत्वंचैषांसदाभवति॥इमेवासेदशाः वस्त्रा

तसूत्रं ॥ इमेदारः स्त्रियः ॥ वासइति किं ॥ दशावस्का
 ॥ ५५ ॥ मांसविवराभिधानं न पुंसके विद्धि तीर्थतुंडे
 च ॥ यवमाषाद्याव्रीहयः पुंसि प्रियंगवश्च स्त्रियामेव
 ॥ ५६ ॥ मांसाभिधानं विवराभिधानं च तीर्थतुंडे च न पुं
 सके विद्धि जानीहि ॥ यथा मांसं पलं पलं क्रव्यमित्यादि
 इदं विवरं बिलं छिद्रं रंध्रं कुहरं सुषिरमित्यादि ॥ इदं ती
 र्थं पुरायस्थानं ॥ तुंडं वत्क्रं यवमाषाद्याव्रीहयः पुंसि ॥ य
 था इमे माषाः ॥ सुद्धाः कुलत्थाः सोष्टाः गोधूमाः तिलाः क
 लायाः मसूराः ॥ सर्षपाः ॥ प्रियंगवश्च स्त्रियामेव इमाः प्रि
 यंगवः ॥ ५६ ॥ पल्लवउक्तः पुंसितुन पुंसके किं सल
 यं स्त्रियां लाक्षा ॥ ऋगोरचना पिंडका कंडूः क्षपाचैव
 ॥ ५७ ॥ पल्लवशब्दः पुंसि भवति ॥ अयं पल्लवः ॥ इदं
 किं शलयं प्रवालं ॥ लाक्षा स्त्रियां स्यात् ॥ इयं लाक्षा जतु
 ॥ ऋगादयः शब्दाः स्त्रियां भवंति ॥ इयं मृक् वेदावयवः ॥
 रोचना गोपितं ॥ पिंडं काशयगं ॥ कंडूः खर्जूः ॥ क्षपा र
 त्रिः ॥ ५७ ॥ कललकफपूयकुल्माषकल्ककल्पगे
 हमखलौहित्याः ॥ भर्भरपुंखचषालाश्च पुंसिकटा
 हमत्स्योच ॥ ५८ ॥ एते शब्दाः पुंसि भवंति ॥ अयं क
 ललोगभीषयः ॥ कफः श्लेष्मा ॥ पूयः शोणितविकारः ॥
 कुल्माषः सस्पजातिः कल्कः सर्षपादीनां चूर्णं ॥ कल्पः
 कालपरिमाणं ॥ गेहोगृहं ॥ मखोयत्रः ॥ लौहित्यो नद्वि
 शेषः ॥ भर्भरोवादित्रविशेषः ॥ पुंखः शरस्य ॥ चषालो
 मूपाग्रं ॥ कटाहोलोहभाजनं ॥ मत्स्यो मीनः ॥ ५८ ॥ श

वपलकतल्पसद्मवलिशामिश्रनिमित्तपित्तचित्तानि
 किल्विषवृजिनानितथानपुंसकेपीठपापेच॥५९॥
 ॥ एतेशब्दाः नपुंसके भवन्ति॥ यथा इदं शर्वमृतशरीरं॥
 पलकं नेत्रो मविशेषः॥ तल्पं शयनीयं॥ सद्मनिवासः॥
 बलिशं मत्स्यबंधनं॥ आर्मिशंगृहद्वारं॥ निमित्तं कार
 णं॥ पित्तं धातुविकारः॥ चित्तं मनः॥ किल्विषं पापं॥ वृ
 जिनं कुटिलं॥ पीठमासनं॥ पापं पातकं॥५९॥ बल्व
 जलाजासूनां पुंयोगः स्याद्बहुत्वं च॥ स्थूलशाहल
 शिबिराणां नपुंसकत्वं स्त्रियां एतनां॥६०॥ बल्व
 जादयः शब्दाः पुंसि भवन्ति॥ बहुत्वं चैषां सदैव॥ इमेव
 ल्वजाः शय्याः॥ इमे लाजाः भ्रष्टधान्यानि॥ असवः प्रा
 णाः॥ एतेशब्दाः नपुंसके भवन्ति॥ इदं स्थूलमरण्य
 प्रदेशः शाहलं हरिततृणं॥ शिबिरं शकटस्थानं॥ एत
 नाशब्दः स्त्रियां भवति॥ इयं एतना सेना॥६०॥ ईर्ष्या
 रुचिः स्फुलिंगाः शय्यानिः श्रेणीकोटिः कुटीवाणी॥
 पेशीवरूथिनीचस्त्रियां कुथानाडिकाकंथा॥६१॥
 ॥ एतेशब्दाः॥ स्त्रियां भवन्ति॥ इयमीर्ष्याऽसूया॥ रुचि
 र्दक्षिः॥ अभिलाषो वा॥ स्फुलिंगा अग्निकणाः॥ शय्या
 शयनीयं॥ निः श्रेणी अधिरोहणी॥ कोटिः संख्या॥ कु
 टीगृहं॥ वाणी वाक्॥ पेशीमांसपिंडीवरूथिनी सेना॥ कु
 था दुर्णीकृता॥ नाडिका कालपरिमाणं॥ कंथा जीर्णवा
 सः प्रावरणं॥६१॥ नाज्युपपदं व्रणं पुंसिवृक्षजन
 पांसुकंदुककलशाश्च॥ पंजरपलितहंदाक्षराणि

विद्यादितरजातौ॥६२॥ नाडीपूर्वव्रणंपुंसिभवति
 अयं नाडीव्रणः॥ नाड्युपपदइति किं॥ दुष्टव्रणं॥ वृक्षाद
 यः॥ पुंसिभवति॥ अयं वृक्षस्तरुः॥ जनोलोकः॥ पांसुः
 श्वूर्णं॥ कंदुः स्वेदनी॥ ॥ कलशो
 घटः॥ पंजरादीनि इतरजातौ न पुंसके जानीयात्॥ इदं
 पंजरं शकुनिबंधनं॥ पलितं जरा॥ द्वंद्वैरं॥ अक्षरं व
 र्णः॥६२॥ मेधारसनानि द्रातं द्रातं त्र्यः स्त्रियां समं
 जिष्ठाः॥ मदिरामंदुराकृशरे स्यातां वाक्षुदुंदुभिश्च॥
 ॥६३॥ एते स्त्रियां भवन्ति॥ इयं मेधाधारणा शक्तिः
 रसना शक्तिर्मेखला च॥ निद्रा मुप्तिः॥ तंद्रा आलस्यं॥
 तंत्री वाद्यविशेषः॥ मंजिष्ठा रागद्रव्यं॥ स्यातां भवेतामि
 त्यर्थः॥ इयं मदिरा॥ सुरामंदुरा वा जिष्णाला॥ कृशराति
 लयवागूः अक्षे दीव्यते अक्षग्रहणं वादित्रसंबंधनि
 वृत्यर्थं॥ वाद्यं दुंदुभिरित्यर्थः॥६३॥ धान्यद्विदलां
 शुकवितानवलयरत्नमिथुनं श्मशानानि॥ विसृति
 मिराण्यपि विद्यान्मपुंसके ग्रस्ते चैव॥६४॥ एते श
 व्दानपुंसके भवन्ति॥ इदं धान्यं सस्यं॥ द्विदलं मुद्गादीनां
 अंशुकं वस्त्रं॥ वितानं वस्त्रमयमावरणं॥ वलयं सुवर्णा
 दीनां॥ रत्नं मणिः॥ मिथुनं स्त्रीपुंसद्वंद्वं॥ श्मशानं मृत
 स्थानं॥ विसंपद्यमूलं॥ तिमिरं तमः॥ अग्रं शिखरं श्रे
 ष्ठं वा॥ खमाकाशं॥६४॥ पुंजाद्रिकोणकरीषक
 षायतरत्नपिरयाकगर्भदर्भाश्च पुंसिस्युः॥ पतनशु
 ल्वताम्रचापनाम्नानपुंसकता॥६५॥ एते शब्दाः

पुंसिस्तुः॥अयंपुंजःसंघातः॥अद्रिःपर्वतः॥कोणोगृ
 हादीनां॥करीषोगोमयविकारः॥गर्भजौदर्यः॥दर्भः
 कुशः॥अर्भोवालः॥पतनादीनांयेपर्यायाःशब्दास्तेषां
 नपुंसकता॥इदंपतनंनगरंपुरमित्यादि॥श्रुल्वंस्ते
 क्मुखं॥ताम्रमुदुंबरमित्यादि॥चापंधनुःकार्मुकमि
 त्यादि॥६५॥ बिडवर्णास्त्रीज्ञेयासस्नावीथ्योचनी
 विभेयौच॥मंजूषागंडूषामूषापरिषद्गुहाचैव॥६६
 ॥ विट्शब्देयदाअवर्णस्तदास्त्रियांभवति॥यथाइ
 यंविट्विष्ठा॥अवर्णइतिकिं॥अयंविट्चैश्यस्तृतीयो
 वर्णःसास्नादयस्त्रियांभवति॥सास्नागलकंबलः॥वी
 धीगृहावयवः॥नीवीमूलबंधनं॥भेरीवाद्यविशेषःमं
 जूषापेटापुस्तकादीनां॥गंडूषाहस्तजलं॥मूषासुवर्ण
 धमनिका॥परिषत्सभा॥गुहापर्वतस्य॥६६॥ तृ
 त्माकृपापताकारण्याकृषिश्रकाकिणीचैव॥एते
 स्त्रियांभवतिप्रतिशीराधाराचनेमिश्र॥६७॥ एते
 तृष्णादयःशब्दाःस्त्रियांभवति॥इयंतृष्णापिपासाकृ
 पादयापताकाचिन्हं॥रण्यामार्गः॥कृषिर्वैश्यवृत्तिः॥का
 किणीपणचतुर्भागः॥प्रतिशीरातिरस्करिणी॥धाराप्र
 पतनं॥तुर्णामयीपर्वतस्यरेखाचनेमिश्रऋषिंडिका
 ॥६७॥ चतुःपथयुगलकुलचेलखोलधिषायार्ग
 लशफानां॥विद्धिनपुंसकभावंपरायस्पचपिक्वपल
 योश्च॥६८॥ चतुष्पथादीनांनपुंसत्वंविद्धिजानीहि
 इदंचतुष्पथं॥युगलंयुग्मं॥कुलंव्याजः॥चेलंवस्त्रजा

तिः॥ खोलंभग्नभाडं॥ धिशयंगृहं॥ अर्गलं द्वारपिधानं
 शफंखुरः॥ परयं विज्जेतव्यं पिक्कमयूरस्य॥ पलंचतुःप
 लिपरिमाणं॥ ६८॥ रयमंडपनरककपालगुडम
 णिमेदूददुरकुसूलाः॥ युग्माकाशव्रतशृंगवर्जिताः
 मंचः सदापुंसि॥ ६९॥ एतेशब्दाः पुंसि भवन्ति॥ अयं
 रयोवेगः॥ मंडपोजनाश्रयः॥ नरकोदुर्गतिः॥ अवीचि
 रित्यादि॥ असुरश्च॥ कपालः सिरोवयवः॥ भिक्षाभा
 जनंच॥ गुंडइसुविकारः मणिः रत्नं॥ मेदूः शिश्रुं॥ ददु
 रोभेकः॥ कुसूलो धान्यादिस्थित्याधारः॥ युग्माकाशव्र
 तशृंगवर्जिता इति॥ युग्मादयश्च न पुंसके भवन्ति॥ इदं
 युग्मं युगलं॥ आकाशं नभः॥ व्रतं नियमः॥ शृंगं विषाणं
 पर्वतस्य च॥ मंचः काष्ठकृतः॥ ६९॥ स्कूलालक्तक
 कर्पाससूर्यकूर्पाससारथितरंगाः॥ अलकसमुडा
 वराटकतूपुरकंकणाः पुंसि॥ ७०॥ एतेशब्दाः पुंसि
 भवन्ति॥ अयं स्कूलो राशिः॥ अलक्तकः पादादिराग
 द्रव्यं॥ कर्पासः सूत्रद्रव्यं सूर्यो रविः॥ कूर्पासः कंचुकं॥
 सारथिः सूतः॥ तरंगः कल्लोलः॥ अलकः केशरचना॥
 समुडाः संपुटकः॥ वराटः कपर्दकं॥ ७०॥ सैन्यायु
 धमंगलनगरवृत्तफलमूलहरितालबिंबमुकुट
 कुम्भलतस्तृतीयाप्रकृतिः॥ पुंस्यवसथस्तथोद्गीथः
 संवीथः कालगीथश्च॥ ७१॥ सैन्यादिनितृतीया
 प्रकृतौ जानीहि॥ इदं सैन्यं बलं॥ आयुधमस्त्रं॥ मंगलं
 प्रशस्तं॥ नगरं पुरं॥ वृत्तं प्रसवबंधनं॥ फलं मूलं हरि

तालं प्रसिद्धं विवं प्रति रूपं मुकुटशिरोभूषणं ॥ कुडन
 लंकलिका ॥ अवसथोद्गीथोपुंसिभवतः ॥ अयमवस
 थः परिव्राजकः ॥ अयमुद्गीथः साम ॥ संवीथो घटिका
 त्रयं ॥ कालगीथो पितदेव ॥ ७१ ॥ दर्पणमृदंगज
 ठराः पुंस्युक्ताः कुंतकुतपधूमाश्च ॥ व्रातहृददंडां
 कुशकटाक्षसंग्रामविटपाश्च ॥ ७२ ॥ एते शब्दाः पुं
 स्युक्ताः ॥ अयं दर्पणः आदर्शः ॥ मृदंगो मुरजः ॥ जठरः
 कुक्षिः ॥ कुंतः प्रासः ॥ कुतपः शस्त्रं ॥ कालविशेषश्च
 धूमो वह्निर्संभवः ॥ एते पुंसि भवंति ॥ अयं व्रातः संघः
 हृदः सरः दंडाज्ञा ॥ लकुटश्च ॥ अंकुशः शृणिः ॥ क
 टाक्षः अपांगदृष्टिः ॥ संग्रामो युद्धं ॥ विटपोलतागुल्मः
 ॥ ७२ ॥ पामास्त्रियां निगदिता पुंसिवेमाकुणपकू
 र्चैश्च ॥ कंदरयूथप्रोथाश्च वंशरेणुध्वजाश्चैव ॥ ७३
 ॥ पामाशब्दः स्त्रियां कथितः ॥ इयं पामा विचर्चिका
 ॥ ककूः वेमादयः पुंसि भवंति ॥ अयं वेमा तंतुवायस्य
 कुणपो मृतशरीरं ॥ कूर्चः श्मश्रु ॥ अयं कंदरः पर्वतस्यै
 कदेशः ॥ यूथः संघातः ॥ प्रोथोऽश्वस्य नासिकाविवरयो
 रुपरिदेशः ॥ वंशो वेणुः ॥ रेणुः पांसुः ॥ ध्वजः केतुः ॥ ७३
 ॥ केदारखंडप्रशमाश्च पुंसि नित्यं कपाटाश्च ॥ ७४
 लाकां चालालासुधा युधाः स्युः स्त्रियां प्रवेणी च ॥ ७४
 ॥ एते पुंसि भवंति ॥ अयं केदारः क्षेत्रं ॥ खंडः द्रुमुवि
 कारः ॥ प्रशमो धान्यच्छेदनः कपाटो दापिधानं ॥ एते
 स्त्रियां भवंति इयं हेला अनादरः कांवी मेखना ॥ लाला

श्लेष्मविकारः॥ सुधाऽमृतं॥ युधायुद्धं॥ प्रवेणीकेशर
चना॥ ७४॥ हानिग्लानिर्वापीविपणीसार्थश्चवेत
थास्वाहा॥ लक्ष्मीमनःशिलापानहःस्त्रियांस्कारव
णुज्वराःपुंसि॥ ७५॥ एतेस्त्रियोभवंति॥ हानिरपच
यः॥ ग्लानिरशक्तिः॥ वापीपुष्करिणी॥ विपणीपण्यवि
धिका॥ सारिपटोलिका॥ स्वाहामंत्रावसानं॥ लक्ष्म्या
दयःस्त्रियांभवंति॥ इयंलक्ष्मीःश्रीः॥ मनःशिलाधातु
द्रव्यं॥ इयमुपानत्पन्नध्री॥ स्कारवादयःपुंसिभवंति
अयंस्काराणुःशिवःकीलश्च॥ अपुःसूक्ष्मःज्वरोरोगः॥
॥ ७५॥ पुंसिस्यात्प्राग्वंशस्त्रिषुलिङ्गेषुशृखलंवि
द्विचमसस्तंभनिदाघःपशुशूकविटकाश्चपुंस्यु
क्ताः॥ ७६॥ प्राग्वंशशब्दःपुंसिभवति॥ अयंप्राग्वंशो
यज्ञकुटी॥ शृखलंत्रिषुलिङ्गेषुजानीहि॥ अयंशृखलः
इयंशृखला॥ इदंशृखलं॥ एतेपुंसिकथिताःअयंचम
सःसोमपात्रं॥ अयस्तंभःनिदाघोघर्मः॥ पशुर्गवादिः
शूकोधान्यादीनां॥ विटकःपिंडकृतपरिमाणद्रव्यं
शोडोवा॥ ७६॥ वल्कलकुंडलहिमचिन्हखलीन
ककुदगुह्यशुल्कशकलानि॥ तीरोलूखलकवचा
निचविद्यादितरजातो॥ ७७॥ वल्कलादीनिनपुंस
केजानीयात्॥ इदंवल्कलंवृक्षत्वक्॥ कुंडलंकर्णभू
षणं॥ हिमंतुहिनचिन्हमंकेः॥ खलीनं॥ कंडिका॥ क
कुदंवृषभस्य॥ गुह्यंगोप्यस्थानं॥ शुल्कंशून्यस्थानं॥
शकलंखंडः॥ तीरंनदीकूलं॥ उलूखलंधान्यादिहो

दनं॥कवचसन्नाहः॥७७॥ मंडलकेसरभांडोत्तरी
 यसोपानकल्मषानि॥प्रादेरंतनपुंसकेसहकुंदु
 बपुलिनाभ्यां॥७८॥ एतेनपुंसकेभवन्ति॥इदंमं
 डलंसूर्यस्य॥केशरंकिंजल्कः॥भांडमुपकरणद्रव्यं
 उत्तरीयंप्रावरणं॥सोपानंखंडखंडिका॥कल्मषपापं
 अघपापंच॥प्रशब्दादेरंतरंशब्दनपुंसकेविद्धि॥इ
 दंप्रांतमतएवानुपसर्गस्तुपुंस्येवांतशब्दः॥कुंदुंब
 पुलिनशब्दाभ्यांसहनपुंसके॥इदंकुंदुंबगोत्रवर्गःइ
 दंपुलिनंहीपं॥७८॥ स्खालीसभाजराणां स्त्रीत्वंस्ख
 ल्याश्चवीच्याश्च॥कृविकस्योर्मैजयावल्याश्चैवं
 विजा नीयात्॥७९॥ स्खाल्यादीनांस्त्रीत्वंभव
 ति॥इयंस्खालीरंधनभांडं॥सभागोष्ठी॥जरावृद्धत्वं॥
 स्खलीउच्चनिर्जलोदेशः॥वीचीतरंगः॥कृविलीवरणं
 ॥कटिःश्रोणी॥मंजरीवृक्षस्य॥वल्लीलता॥७९॥
 शिल्पंकूर्द्धिस्त्वन्नशमलमरकतपलालकृक्वाणि
 ॥मंदिररिक्थेचनपुंसकेमंदुरांतुस्त्रियांविद्धि॥
 ॥८०॥ एतेनपुंसके भवन्ति॥इदंशिल्पंकलादि
 कंकर्म॥कूर्द्धिर्वीतिः॥अन्नेभक्ष्यं॥शमलममेध्यं म
 रकतरत्नं॥पलालंधानादीनां॥कृकृंकणं॥मंदिरंगृ
 हं॥रिक्थंद्रव्यमंदुराशब्दस्त्रियांजानीयात्॥इयंमंदुरा
 वाजिला॥८०॥ कल्ककृमिमुन्यंगारवप्रग्रहहो
 मर्बियस्मरेफाः॥मंडकरंडवरंडाश्चपुंसिषपथां
 वरीषौच॥८१॥ एतेपुंसिभवन्तिअयंकल्कपापं॥दं

भश्च॥कृमिःकीटः॥मुनिस्तपस्वी॥अंगारःकाष्ठस्य
वप्रःप्राकारः॥ग्रहउपरागः॥होमोमंत्राहुतिः॥ऋषि
स्तापसः॥यक्ष्मारोगःरेफोवर्णविशेषः॥अधमश्च।
मंडोन्नविकारः॥करंडःकुशभांडः॥वरंडःकाष्ठविशे
षः॥शपथःप्रत्ययकरणं॥अंबरीषोभ्राष्ट्रः॥८१॥ म
थुरातनुस्तनूर्वर्तिनीसूचियवागूर्वर्णिनिकाशा
शर्कराःस्त्रियांपुंसितर्कश्च॥८२॥ एतेस्त्रियांभ
वंति॥इयमथुरानगरी।तनुःशरीरं॥तनूस्तदेवाव
र्तिनीकाष्ठोद्भवशब्दसाधनं॥सूचीमूलंपापस्य।य
वागूःअन्नविकारः॥वर्णिःसर्पिः॥निकाशाकर्षवि
कारः॥शर्करागुडविकारः॥तर्कःपुंसिभवति॥अयं
तर्कउहः॥चशब्दःपादपूरणे॥८२॥ बंधुरविषा
णयोस्त्रिकंभवेत्यल्वलंतृतीयंस्यात्॥शकटोशी
रकुतूहलशरावतृदानिजानीहि॥८३॥ त्रिक
मितिलिंगात्रितयं॥अयंबंधुरः॥इयंबंधुरा॥इदंब
धुरंतत्तप्तमांसं॥अयंविषाणःइयंविषाणं॥शृगं पल्व
लंतृतीयंनपुंसकमित्यर्थः॥इदंपल्वलं॥अल्पस
रः॥एतानिनपुंसकानिजानीहि॥इदंशकटयानं॥
इदंमुशीरंवीरणमूलं॥कुतूहलंकुतुकं॥शरावमृन्म
यभाजनं॥इदंसमूहः॥८३॥ यूकोल्काशुक्तेषोष
धिवर्त्तिभ्रुकुटयःस्त्रियांमुदिताः॥वाल्मीक्यध्वर
निर्यूहव्यूहमुस्तकाःपुंसिकुंभश्च॥८४॥ एतेस्त्रि
यांमुदिताः॥इयंपूकामस्तककृमिः॥उल्कासंघात

दयं॥ दग्धकाष्ठं च॥ शुक्तिर्जलसंभवं॥ ओषधिः फलपा
 कांतो वृक्षविशेषः॥ वर्तिर्दीपस्य॥ भुक्नुति भूभंगः पु
 ष्यरचनावा॥ वाल्मीक्यादयः पुंसि भवंति॥ यथा वाल्मीकिः
 ऋषिः॥ मृत्कूटश्च॥ अध्वरो यागः निर्यूहश्चंद्रपाणिः
 गूहः समूहः॥ प्रभूतः पुस्तको गंधद्रव्यं च कुंभो घटः
 ॥ ८४॥ केयूरतरलतूर्यगदानि नित्यं न पुंसके वि
 दि॥ पुंसि गवाक्षं विद्यास्त्रियां श्यामा भुशुंडी भांडी
 च॥ ८५॥ केयूरादीनि न पुंसके जानीहि॥ इदं केयू
 रंबाहुभूषणं॥ इदं तरलमलंकारः॥ तूर्यं वादित्रं॥

॥ अंगदंबाहुभूषणं॥ गवाक्षशब्दं पुंसि
 विद्याज्जानीयात्॥ यथा अयं गवाक्षो वातायनः॥ एते
 शब्दाः स्त्रियां भवंति॥ इयं श्यामा स्त्री॥ भुशुंडी आयुधं
 भांडी भिंडिपालः॥ ८५॥ भवतोऽपज नोपपदावं
 गपदौ पुंसि नित्यमिमनिच्च॥ रक्षणकोष्ठभ्रेषाश्च
 सहनिपातोऽपसर्गाभ्यां॥ ८६॥ अपोपपदे अंगश
 ब्दः जनोपपदे पदशब्दश्च पुंसि भवतः॥ यथा अयम
 पांगो नेत्रांतः॥ अयं जनपदो लोकः॥ पृथ्वादिभ्य इम
 निच्॥ अनइत्यनुवर्तते॥ टेरिति टिलोपः॥ स्वरितो ह
 लादिर्लघोरिति रेफादेशः॥ इमनिच्प्रत्ययांताः पुंसि
 भवंति॥ अयं प्रथिमा॥ गरिमा॥ लघिमा॥ दृढिमा॥ इ
 त्येवमादयः॥ एते पुंसि भवंति॥ अयं रक्षण स्तरुस्त्रा
 नं॥ अयं कोष्ठो हरिश्चाला॥ अयं भ्रेषोऽन्यायः निपात
 श्वादिः॥ उपसर्गः प्रादिः॥ ८६॥ स्थावराण्ययं

द्युठयक्वुजस्तु॥यदिवाभावेकर्मणिस्युस्तदैषो
नियतानपुंसकता॥८७॥ अण्॥अज्य॥यत्॥यु
ठक्॥यक्॥ वुञ्च॥एतैप्रत्ययाःभावेकर्मणिवायदि
स्युस्तदातदंतानामेतेषानपुंसकत्वंजानिहि॥यथा
हायनांतपुंरोहितादिभ्योऽण्॥दिहायनस्यभावः॥
कर्मवाद्देहायनं॥यूनोभावःकर्मवाच्योवनं॥नघृत
इतिनलोपेप्राप्तेइत्यण्पठ्यतइतिप्रकृतिभावःस्कृ
वरंयजमानं॥इगंतत्वेनलघूपध इत्यण्॥मृदोर्भा
वःकर्मवामार्दवं॥पाठवःलाघवं॥आर्जवं॥अजप्रा
णिजातिभिर्जातिवयोवचनोगोत्रादिभ्योऽज्॥अश्व
स्यभावःकर्मवाआश्वं॥गार्दभं॥वयोवचनात्कोमा
रं॥शैशवं॥उद्गात्रादेः॥इदमोद्गात्रं॥सरव्युर्ध्वइतियः
सरव्युर्भावःकर्मवासरव्यं॥स्तेयन्नलोपश्चेतियत्प्र
त्ययः॥स्तेयस्यभावःकर्मवास्तेन्यं॥होत्रादिभ्योयुः
होतुर्भावःकर्मवाहोत्रीयं॥योत्रीयं॥अंगात्रीयं॥दुहि
त्रीयं॥ठक्॥कपेर्भावःकर्मवाकापेयं॥रोहितादिभ्यो
यक्॥वृहस्पतेर्भावःकर्मवाबार्हस्पत्यं॥सैन्यापत्यं
वुञ्च॥योपधाद्गुरुपोत्तमाद्बुञ्च॥रमणीयस्यभावः॥
कर्मवारमणीयकं॥अहोरूपमित्यादिकेद्रष्टव्यं॥
॥८७॥ व्रजशूलौपुंसिनपुंसकेचमृधं॥कंबलतोम
रमुकुलकंदुकाःपुंसिभास्त्रास्त्रा॥८८॥ व्रजशूल
शब्दौपुंसिभवतः॥अयंव्रजःअयंशूलः॥मृधंनपुंस
केविद्धि॥इदंमृधंयुद्धं॥एतेशब्दाःपुंसिभवन्ति॥अयं

कंबलः पुणीवस्त्रं ॥ अयंतौ मरः शरप्रहरणं ॥ मुकुलः
 कुड्मलः ॥ कुंदुकोयानं ॥ भास्त्राशब्दः स्त्रियां भवति
 इयं भास्त्रा कमलपत्री ॥ ८८ ॥ आकारेकारंतं स्त्र
 वरं जंगमं स्त्रियां भवेन्नित्यं ॥ क्वचिदूक्तरंतं मपि प्रे
 क्तं वा पुंसि योनिः स्यात् ॥ ८९ ॥ आकारंतमीकारं
 तं यत्स्त्रा वरं जंगमं तत्सर्वस्त्रीलिङ्गं भवति ॥ आकारं
 तं स्त्रा वरं यथा ॥ इयंगं गायमुना ॥ नर्मदा ॥ ईकारंतं
 शरवती सरस्वतीत्यादि ॥ आकारंतं जंगमं यथा ॥ इयं
 देवदत्ता ॥ यज्ञदत्ता वलाका ॥ अंबिकेत्यादि ॥ ईकारं
 तं ॥ कुमारी गौरी ॥ ब्राह्मणी ॥ हस्तिनी ॥ श्वश्रूः ॥ वधूः ॥
 क्वचिदित्ति किं ॥ कटपूः ॥ धान्यलूः ॥ अयं योनिः इयं यो
 निः ॥ ९० ॥ वाग्विषयस्य च महतः संक्षेपतस्य
 विधिर्हृत्तः ॥ यन्नोक्तमत्र सद्भिस्तल्लोकतएव बो
 द्यः ॥ ९० ॥ इति श्रीमदरिवलवाग्विलासमंडितस
 रस्वतीकंठाभरणानेककविशरणश्रीनरपतिसे
 वितविक्रमादित्यकिरीटकोटिनिघृष्टचरणारवि
 दाचार्यवररुचिविरचितो लिंगविशेषविधिः समा
 प्तः ॥

श्रीगणेशायनमः॥ गणितस्मनाममालां वक्षे गुरुप्र
 सादतः॥ बालानां हि सुबोधा य हरिदत्तो हि जाग्रणीः॥ १॥
 ॥ अथ नक्षत्रनामानि ॥ अश्विनी दस्रभं दस्रना सत्पं
 तुरगं हयम् भरणी यमभं याम्यं प्रोक्तं संतकमांतकं
 ॥ २॥ कृत्तिकाग्निभमाग्नेयं कृत्तानं हव्यं वाहनं अनलं
 दहनं क्षीचवह्निभं चहुताशनं ॥ ३॥ रोहिणं रोहिणीं ब्रा
 ह्मं प्राज्ञापत्यं च धातृभं मृगशीर्षं मृगशि रं सौम्यं मृ
 गश्रवशोभनं ॥ ४॥ मेंदवं च द्रशशिभमिदं चंद्रममुच्य
 ते आर्द्रां शिवं शिवं क्षीचशिवभं रोद्रमीश्वरं ॥ ५॥ ईशं
 च शांकरं सर्वेशं करं शशि शैश्वरं पुनर्वसु पुनः प्रोक्तं
 मादित्यं च तथादिति ॥ ६॥ पुष्यं तिष्यं गुरुभं च अश्ले
 षा सर्पदैवतं सार्यभं स मघा च पितृदैवतं ॥ ७॥ पितृभं
 पितरं पितृं पूर्वाफाल्गुनि भाग्यभं भगं भाग्यंतथा
 प्रोक्तोत्तराफाल्गुनि चार्यभं ॥ ८॥ उग्रार्यमास्ततो ह
 स्त अर्कं चैव तथा र्कभं करं स वित्तं सूर्यं क्षीचित्रात्वा
 ष्टं च त्वष्ट्रं ॥ ९॥ सुरवार्द्धं किं संज्ञं च तथा स्वातिं
 च मारुतं अनिलं वायुनक्षत्रं विशाखं द्राग्निदैव
 तं ॥ १०॥ शक्राग्निभद्विदैवं च मैत्रं मित्रानुराधकं ज्ये
 ष्ठाशक्रं च शक्रं क्षीपो रुद्रं तथैंद्रं ॥ ११॥ तथैव
 वासवं क्षीचमूलं नैष्ठिकं तिनिर्ऋतिं पूर्वाषाढा तथा
 पूषात्तोयभं च तथां दुर्भं ॥ १२॥ ऊषा चैवोत्तराषाढा
 विश्वं च विश्वदैवतं अवणं वैष्णवं विष्णुर्गोविंदं ह
 रिभं श्रुतिः १२॥ वासुदेवं धनिष्ठा च अविष्ठा वासवं

वसु शतभिषावरुणंचैववारुणशतत्तारका ॥१४॥
 अजमार्जपदंपूभंतथाजचरणंमतं तथोत्तराभा
 द्रपदमाहिर्वुधंचभंस्मृतं ॥१४॥ रेवतीपूषभंपौष्णं
 पूषमांत्यंचपौष्णभंपूषंचैवांत्यसंज्ञंतुकथितंशा
 खकोविदैः १६ ॥ इतिनक्षत्रनामानिअथनक्षत्रसं
 ज्ञाधिषाय भमर्षेनक्षत्रंतारकाइतिगद्यते ॥ इति
 नक्षत्रसंज्ञाअथैकाद्यंकानांसंज्ञा ॥ एकंदुरजनीना
 यकुभुचंद्रंचमेदिनी ॥ धरारूपनिशानायरजनी
 शनिशाकर ॥१७॥ वसुधासर्वरीकांतशशांकावन
 यस्तथायत्रभूमीदु नामानिप्रोक्तातत्रैकसंज्ञका
 ॥१८॥ द्विनेत्रलोचनः पक्षादस्त्राक्षियमवाहवः यम
 लाश्विभुजापाणिकरयुग्मादयोमत्ताः २० ॥ कृशानुग
 णरामाग्निपावकानलवन्हयः कृताशनास्त्रयस्ति
 स्प्रोक्ताश्चशिखिनावुधैः ॥२१॥ चतस्रश्चतुरोवे
 दाशागराधिकृताश्चतुः समुद्रांभोनिधिपुगाश्चूति
 नीररगीश्वराः ॥२२॥ शरमार्गणवाणे षुसायकानि
 लमारुतः समीरणाक्षपवनाः पंचवातास्तथाशुगाः
 ॥२३॥ षष्ठसंज्ञाषड्रत्वंगरसाप्रोक्तमिनीषिभिः मुनि
 पर्वतशैलादिसप्ताचलनगास्मृताः ॥२४॥ सत्ताह
 याश्चतुरगासप्तागमुनयोपिच ॥ अष्टानींवसुनागे
 महस्तीदंत्यष्टकुंजराः ॥२५॥ गोनंदांकनवानांच
 ग्रहखेटाखगास्तथा शून्याभ्रगगनं व्योमखमंव
 र्जनभोविपत् ॥२६॥ आकाशनामयत्रैवतत्रशून्यमु

दाहृतककुपदिककाष्ठाचदससंज्ञासदैवहि॥२७॥
 शिवैकादशरुद्राश्चसर्वेष्टाभवशंकरायत्रेश्वरस्य
 नामानितत्रैकादशकीर्तितः॥२८॥भास्करादित्य
 सूर्यार्कद्वादशचदिवाकरः॥रविःसहस्रकिरणदिन
 कृद्नवोद्धुवं॥२९॥बुधैर्द्वादशविज्ञेयायत्रनामभ
 वेद्रविःविश्वेत्रयोदशःप्रोक्तःइंद्रशक्रश्चतुर्दशः॥
 ॥३०॥आखंडलःसुरपतिःसुरेशमनुवासवाःतिथि
 पंचदशःप्रोक्तानृपभूपतिषोडशः॥३१॥ज्ञेयाषो
 डशसंज्ञावेनामस्याद्यत्रभूपतेः॥अथसप्तदशा
 त्यष्टितत्रैवाष्टदशाधृतेः॥३२॥ह्यविंशतेराकृतिश्च
 नखसंज्ञास्तुविंशतिःसिद्धाजिनाश्चतुर्विंशत्तत्त्वं
 चपंचविंशतिः॥३३॥सप्तविंसतिनसत्राधिशयक्षो
 दुश्चकथ्यतेदंतारदाश्चद्वात्रिंशत्संज्ञोक्तामुनि
 संमत्तः॥३४॥त्रिदशादेवतादेवास्त्रयस्त्रिंशत्पुरा
 बुधाःत्रिविष्टपाश्चविवुधासंज्ञाकानांसदास्फुटा
 ॥३५॥इत्येकसंज्ञा॥अजक्रियोमेषसंज्ञाप्रोक्ताबुधै
 श्चगोवृषंमिथुनोवैणिकोयुग्नोप्रोक्तोवर्कश्चकीट
 कः॥३६॥मृगारिमृगराट्सिंहोमृगेंद्रकेसरिहरी॥
 नारीस्त्रीयुवतीयोषित्कन्याचप्रमदांगना॥३७॥व
 णिकतुलावाणिजश्चवृश्चिकोलिसंरिहपः॥चापो
 धनुश्चधनुषोकोदंडकार्मुकोपिच॥३८॥तथैव
 विबुधैःप्रोक्तोनक्रश्चमकरेमृगःघटकुंभश्चक
 लशोमत्स्योमीनोभूषोमत्तः॥३९॥इतिराशिसंज्ञा

प्रथमेतनुश्चमूर्तिराद्यदेहशरीरकंद्रविणंधनं हि
 तीयंचद्रेव्यंचसमर्थविधिः॥४०॥कुटवंस्वाप्तंचसु
 खंविभवंश्चैववैभवं सहजंसहस्तृतीयंचपराक्र
 मंसहोदरं॥४१॥विक्रमंत्रिश्चदुश्चिकंचतुर्थंहिवु
 कंजलंजननीमातृपात्तालंवंधुतूर्यसखंसुहृन्॥
 ॥४२॥रसात्तलांबुवैष्मोक्तंपंचमंसुतमात्मजंसंता
 नंबुद्धिसंज्ञाचविद्याधीश्चैव नंदनं४३॥अरिः षष्ठंविप
 संचक्षेः शत्रुश्चषट्द्विषंविरोधीवैरिसंज्ञंचषट्
 कोणंचसप्तकं॥४४॥कलत्रंसप्तमंचाथद्यूनंचसम
 रमन्मथंजामित्रंमदनाह्वानंकामंततोष्टमंमृतिं॥
 ॥४५॥निमीलनंचनिधनंरंघ्रमृत्पुर्विनाशनम्
 छिद्रंवसुत्ततोभाग्यंधर्मंचनचमंतपः॥४६॥त्रिको
 णंचतथाकाशंव्यापारंदशमंविपत्कर्मवराख्यं
 व्योमंचगगनंपुष्करंनभः॥४७॥एकादशंभवंला
 भंप्राप्तिमापमुदाहृतं अंत्यंव्ययंद्वादशमंरिष्यं
 दुर्मुनीश्वराः॥४८॥इतिद्वादशभावानांसंज्ञा॥
 अन्यच्चचतुर्थंमष्टमंप्रोक्तंचतुरस्रंसदैवहिदशै
 कादशषष्टिसंज्ञाश्चोपचपानिच॥४९॥अन्या
 ह्युपचपानिस्फुर्गर्गाद्यैर्गदितानि वै कंटकंकेंद्रमि
 त्युक्तंतथाबुधैश्चतुष्टयं॥५०॥द्यूनोबुदशमेका
 निततःपणफरंस्मृत्तंहिपंचाष्टमलाभानांततश्चा
 पीक्षिमंभवेत्॥५१॥व्यारिसहधर्मीणांत्रिको
 णनवपंचमं॥इतिकेंद्रत्रिकोणपणफरआपो

दाहृतंककुपदिककाष्ठाचदससंज्ञासदैवहि॥२७॥
 शिवैकादशरुद्राश्च सर्वे शाभवशंकरायत्रेश्वरस्य
 नामानितत्रेकादशकीर्तितः॥२८॥ भास्करादित्य
 सूर्यार्कद्वादशं च दिवाकरः॥ रविः सहस्रकिरणदिन
 कृद्^{मा} नवोद्युव॥२९॥ बुधैर्द्वादशविज्ञेयायत्रनामभ
 वेद्रविः विश्वेत्रयोदशः प्रोक्तः ईंद्रशक्रश्चतुर्दशः॥
 ॥३०॥ आखंडलः सुरपतिः सुरेशमनुवासवाः तिथि
 पंचदशः प्रोक्तानृपभूप तिषोडशः॥३१॥ ज्ञेयाषो
 डंशसंज्ञादेनाम स्याद्यत्रभूपतेः॥ अथ सप्तदशा
 त्यष्टितत्रेवाष्टदशाधृतेः॥३२॥ द्वाविंशतेराकृतिश्च
 नखसंज्ञास्तुविंशतिः सिद्धाजिनाश्चतुर्विंशत्तत्त्वं
 च पंचविंशतिः॥३३॥ सप्तविंसतिनक्षत्राधिषायक्षो
 दुश्चकथ्यते दंतारदाश्च द्वात्रिंशत्संज्ञोक्तामुनि
 संमतं॥३४॥ त्रिदशा देवता देवास्त्रयस्त्रिंशत्सुरा
 बुधाः त्रिविष्टपाश्च विबुधा संज्ञाकानां सदा स्फुटं
 ॥३५॥ इत्येकसंज्ञा॥ अजक्रियोमेषसंज्ञा प्रोक्ता बुधै
 र्भगोवृषं मिथुनो वैष्णिको युग्नो प्रोक्तो कर्कश्च कीट
 कः॥३६॥ मृगारिमृगराट् सिंहो मृगेंद्रको सरीहरी॥
 नारीस्त्रीयुवतीयोषित्कन्या च प्रमदांगना॥३७॥ व
 णिकतुलावाणिजश्च वृश्चिको लिसरीसृपः॥ चापो
 धनुश्च धनुषो कोदंडकार्मुकोपि च॥३८॥ तथैव
 विबुधैः प्रोक्तो नक्रश्च मकरो मृगः घटकुंभश्च क
 लशो मत्स्यो मीनो भूषो मत्तः॥३९॥ इति राशि संज्ञा

प्रथमंतनुश्चमूर्तिराद्यं देहशरीरकंद्रविणंधनं हि
 तीयंच द्रेव्यंच समर्थविधिः ॥४०॥ कुटवं स्वाप्तं च सु
 खं विभवं श्रेयं वैभवं सहजं सहस्तृतीयंच पराक्र
 मंसहोदरं ॥४१॥ विक्त्रं मंत्रिश्च दुश्चिक्त्रं चतुर्थं हिवु
 कं जलं जननीमातृपात्तालं बंधुतूर्यं सखं सुहृत् ॥
 ॥४२॥ रसात्तलांबुवेषमोक्तं पंचमं सुतमात्मजं संता
 नं बुद्धिसंज्ञाच विद्याधीश्वरे वनंदनं ४३ ॥ अरिः षष्ठं विप
 लं च द्वेषः शत्रुश्च षट् द्विषं विरोधी वै रिसंज्ञं च षट्
 कोणं च सप्तकं ॥४४॥ कलत्रं सप्तमं चाथ द्यूतं च स्म
 रमन्मर्थजामित्रं मदनाह्वानं कामंततोष्टमं मृतिं ॥
 ॥४५॥ निमीलनं च निधनं रं ध्रुमृत्युर्विनाशनम्
 छिद्रं वसुत्ततो भाग्यंधर्मं च नवमंतपः ॥४६॥ त्रिको
 णं च तथा काशं व्यापारं दशमं विपत्कर्म वारण्यं
 व्योमं च गगनं पुष्करं नभः ॥४७॥ एकादशं भवं ला
 भं प्राप्तिमापमुदाहृतं अंत्यं व्ययं द्वादशमं रिष्यं प्रा
 हुर्मुनीश्वराः ॥४८॥ इति द्वादशभावानां संज्ञा ॥
 अन्यच्च चतुर्थं मष्टमं प्रोक्तं चतुरस्रं सदैव हि दशै
 कादश षष्टि संज्ञाश्चोपचयानि च ॥४९॥ अन्या
 ह्युपचयानि स्युर्गर्गाद्यैर्गदितानि वै कंटकं केंद्रमि
 त्युक्तं तथा बुधैश्चतुष्टयं ॥५०॥ द्यूतं बुदशमेका
 निततः पणफरं स्मृतं द्विपंचाष्टमलाभानां ततश्चा
 पीक्षितं भवेत् ॥५१॥ व्यपारिसहधर्मीणां त्रिको
 णनवपंचमं ॥ इति केंद्रत्रिकोणपणफर आपो

क्लिमसंज्ञा ॥ आलयभुवनं गेहं गृहं क्षेत्रं च मंदिरं
 ॥ ५२ ॥ स्थानं च सदनं वेश्म त थावासं विनिर्दिशे
 त् इति भुवनसंज्ञा आदित्यः सविता सूर्यस्ति
 ग्मांशुर्दिनकृद्रविः ॥ ५३ ॥ सहस्रकिरणः पूषा प्रद्योत
 नो दिवाकरः पतंगस्तपनो मित्रो मार्त उस्तरणिर्भगः
 ॥ ५४ ॥ विकर्त्तनः सप्तसप्तिः सप्ताश्वद्युमणिः खगः वि
 रोचनो दिनकरो दिनमणिस्तुरहर्पतिः ॥ ५५ ॥ दिवां
 पतिर्दिनेशश्च दशसतांशुर्यमाविवश्वानिनां शुमा
 लिं प्र भाकरश्च भास्करः ॥ ५६ ॥ अर्कस्त्रयीतनुर्भीनु
 स्तिग्मांशुर्मिहिरौ हरिः ॥ ५७ ॥ इति सूर्यनामानि चंद्र
 मारजनीनाथो रोहिणीवल्लभो विभुः दोषाकरो निशा
 नाथो प्रालेयांशुनिशाप तिः ॥ ५८ ॥ अञ्जो राजा शशि
 श्वद्रो मृगांकरजनीकरः रजनीशो यामिनीशं सपा
 करो निशाकरः ॥ ५९ ॥ ईदुर्निशीथिनीनाथ स्यपेशो
 सर्वेश पतिः शशांकः शीतरश्मीश्वसोमोस्त्रिनयनो
 मत्तः ॥ ६० ॥ शीतकिरणो हिमरश्मिः शीतद्युतिर्हिमद्युति
 राजश्चेतरश्मिः शीतांशुर्यामिनीपतिः ॥ ६१ ॥ भेषो हि
 मरश्मिमालि धिष्मेशस्तारकाप्रभुः उडुपो रोहि
 णीकांतो द्विजेंद्रो रोहिणीप्रियः ॥ ६२ ॥ इति चंद्रनामानि
 मंगलोत्कभूमिसुतो लोहितो भूमिनंदनः क्षोणिजो
 मेदिनीसूनुर्भूमिजोधरणीसुतः ॥ ६३ ॥ क्षितिजः पृथि
 वीसूनुर्मेदिनीनंदनः कुजः धरासुतो धरणिजो वक्रो
 भूमिजभूमिभूः ॥ ६४ ॥ धरात्मजो धरासूनु रक्षोणी

कुभुः ऊर्वीसूतोप्यवनिजोभूसुतः क्षितिर्नन्दनः
 ॥ इति भौमनामानि रोहिणीनन्दनः सोम्य
 ॥ ६६ ॥ इन्दुजोऽश्वशशिजो रोहिणीजोऽश्वश
 ॥ ६६ ॥ सोमजो वित्शशीजश्चन्द्रजो हिमरश्मि
 शशकश्चन्द्रमास्तुको विदो गदितो बुधैः ॥ ६७ ॥
 ॥ रीर्तृहस्पतिर्जीवो धिषणो देवेंद्र
 ॥ इन्द्रमन्त्री देवगुरुर्नानापकचर्चितः
 ॥ ज्योवासवेज्यो देवेज्यसचिवो गुरुः
 ॥ गिरसो वाक्पतिश्चांगिरा सुतः ॥ ६८ ॥ इति गु
 ॥ कविर्देत्यगुरुः शुक्रो भार्गवो भृगुर्नन्दनः
 ॥ ६९ ॥
 ॥ पूर्वदेवगुरुर्भृगुः आत्स्फुजि त्रिदशा
 ॥ त्तो देवारि पूज्य च ॥ ७० ॥ इ
 ॥ मः शीरीशो रार्कतनयो र्कजः
 ॥ छायास्तो रवेः सुतः ॥ ७१ ॥
 ॥ ॥ सूर्यजो सूर्यतनयः
 ॥ शक्रः ॥ ७२ ॥ मार्तण्डजो सूर्यसुतो भ
 ॥ जः शनिः सूर्यपुत्रो भानुसु
 ॥ ७३ ॥ इति शनिनामानि राहुर्वि
 ॥ केयस्तथा तमः स्वर्भानुश्चन्द्रमाश
 ॥ नोमतः ॥ ७४ ॥ इति राहुकेतु
 ॥ ग्वेदोद्युचरोखेचरो ग्रहः
 ॥ ७५ ॥ वियज्ञोग

भस्वरः तथा गगनवर्त्मा च द्युगामी च मरुत्ययी ॥ ७७ ॥
 इति ग्रहनामानि चैत्रादिनाममासानां बुधैः संज्ञा प्र-
 कीर्तिता मधुश्रवमाधवः शुक्रशुचिर्नभोनभस्य वै ॥
 ॥ ७८ ॥ ईषूजैः सहः सहस्यो तथा तपतपस्यकौ भाद्र-
 पदं प्रोष्ठपदः प्रोक्तश्चाद्यैर्मुनीश्वरैः ॥ ७९ ॥ इति मा-
 सनामानि मासोदर्शावधिश्चांद्रस्योरोर्कराशिचारत-
 सावनोदिनत्रिंशद्विर्नाक्षत्रश्चंद्रभाक्रमात् ॥ ८० ॥ इति
 च सुर्विधमाससंज्ञा अक्षरैः षष्टिभिर्द्वैधैः पलमेकं बु-
 धैः स्मृतम् पलैश्चरवरसैर्नाडीप्रमाणं भवति स्फुटं ॥
 ॥ ८१ ॥ नाडी घटी च घटिका विनाडी फलमीरितम् दि-
 नस्य रात्रेस्तूर्यं शो सोयामः प्रहरोच्यते ॥ ८२ ॥ इति घटी-
 पलप्रहरसंज्ञा ॥ वासरोदिवसो घस्रस्तथा होद्युर्दिन-
 स्मृतं इति दिनसंज्ञा निशीथिनाक्षरात्रिं प्रोक्तान-
 त्तं च शर्वरी ॥ ८३ ॥ दोषानि शास्त्रियामाचरजनीयामि-
 नीतमी इति रात्रिसंज्ञा दिनार्द्धाद्गतमध्याह्नं रात्र्यर्द्धा-
 च्च महानिशा ॥ ८४ ॥ निशीथो मध्यरात्रिश्च रात्रि शेष-
 स्ततः परंतथैव रात्रिः पूर्वार्द्धं सूर्यास्ताच्च गतानिशा ॥
 ॥ ८५ ॥ सूर्योदयाच्च मध्याह्नं यावत्पूर्वाह्नं संज्ञकं तथा
 मध्याह्नतः पश्चाद्दिनशेषे पराह्नकं ॥ ८६ ॥ इति पूर्वा-
 ह्नपराह्नसंज्ञा दिनरात्रेरहोरात्रं प्रोच्यते षष्टिनाडि-
 कं दिनैः पंचदशमितैः पक्षैकोपि निगद्यते ॥ ८७ ॥ प-
 क्षशुक्लः सितः श्वेतो वल्लो बहुलोत्तरः असितो बहु-
 लः कृष्णो शुक्लोत्तरसितोत्तरः ॥ ८८ ॥ इति पक्षसंज्ञा प-

... : स्यात्तुमीसदयेनचऋतुत्रयेणा

यनः स्यादयनं हयेनवत्सरः ॥८९॥ वर्षाब्दहाय

... संवत्सरः समास्मृतः इतिऋत्वयनवर्षसंज्ञा

बुस्तिथीनां नामानिवुधाः प्रतिपदादितः ॥९०॥

... परंलक्ष्मीवती

... वलासुमहतीतथा ॥९१॥ उग्रकर्मा

... वत्तिजयाततः उग्राततः पंच...

... मासिका ॥९२॥ चतुर्दशीदिवाभूताचैकादशी

... नं अमावास्यानष्टकलादशीनष्टेन्दुरुच्यते ॥९३॥

... थिर्नदाषष्ठीचप्रतिपतयाद्वितीयासप्त

... गदिताद्वादशीबुधेः ॥९४॥ अष्टमीतृतीयात

... वमीतथाप्रो

... र्दशी ॥९५॥ पंचमीदशमीपूर्णा

... येवचप्रोक्ताचपूर्णिमाराकाप्रतिपत्संयुतायदा ॥

... ॥ पूर्णिमानुमतिस्तद्वदाचतुर्दशीयुताअमा

... ॥ स्मृता ॥९७॥ तथेव

... प्रतिपन्मिश्रासामावास्याकुहुः स्मृत्तानक्षत्रमृक्ष

... प्रोक्तं प्रस्तावाद्राशिसंयुतं ॥९८॥ अंशोभागोल

... वः प्रोक्तोलिप्ताचकलिकाकलाविलिप्तिकाचविक

... लासदाबुधेर्निगद्यते ॥९९॥ षष्ठिभिर्विकलाभि

... ॥ षष्ठिभिर्भागोर

... शिरंशे श्वखाग्निभिः ॥१००॥ राशिभिर्हिरंशे श्व

... तथेव भगणं मर्तं इति राश्यंशकलासंज्ञा षड्भिश्च

राशिभिर्भाद्वचक्राद्वप्रवदेति च राशे रद्वे भवेद्वे राद्वेष्का
 णस्त्रितियां शकः तथैवाकांशको राशिद्वादशांशमुदा
 हृता ॥ २ ॥ राशेस्त्रिंशन्मितो भागस्त्रिंशांशो विवुधैस्मृतः
 पूर्वा प्राची तथैवेंद्री सुरेश्दिशिरुच्यते ॥ ३ ॥ आग्नेयीव
 ह्निकोणा च तथा वानलदिग्मतः यमदिग्दक्षिणा याम्या
 रक्षोदिग्नेर्ऋतिस्तथा ॥ ४ ॥ पश्चिमा वारुणी प्रोक्ता प्रती
 ची स्यादिशा जला वायव्या निलामारुता च सौम्यो दीची
 तथोत्तरा ॥ ५ ॥ ईशानी शिवदिग्यो द्वांशं भवीशं करस्य
 दिक् इति दिग्नामानि राशयश्चरसंज्ञोक्ता मृगाजतु
 लकर्कटा ई ॥ कुंभालिवृषसिंहाश्र्वकीर्तिता स्थिरराश
 यः चापयुग्म भषा प्रोक्ता कन्या च द्विस्वभावका ॥ ७ ॥
 इति चरस्थिरद्विस्वभावसंज्ञा कर्कादि राशिषट्कस्येभ्य
 स्करेदक्षिणायनं रवौ मृगादिषट्त्रांशो स्थिते चैवोत्तरा
 यणं ॥ ८ ॥ इति दक्षिणोत्तरायणसंज्ञा सूर्यस्यादुत्तरे
 गोलो मेषादिषट्संस्थिते यामगोलो भवेद्वर्कस्थिते
 षड्भिस्तुलादिभिः इति उत्तरदक्षिणगोलसंज्ञा स्थिर
 राशौ च संक्रांतो भानोर्दिक्षु पदाति सा तथैव द्विस्वभा
 वा च खड्गशीतिमुखि भवेत् ॥ ९ ॥ भानोर्मकरसंज्ञा च
 प्रोक्तोत्तरभिधायनं क्रियन्तुला विषुवती संक्रांतिर्गदि
 तार वेः ॥ ११ ॥ इति संक्रांतिसंज्ञा मीनाजसंस्थिते भा
 नौ वसंतर्तौ उदाहृतः ग्रीष्मश्र्ववृषयुग्मस्येवर्षा कर्क
 हरी स्थिते ॥ १२ ॥ कन्या तुलस्येतपने ज्ञेयः शरद तुः
 सदा हेमंत श्र्वालिचापस्ये शिशिरो मृगकुंभयोः ॥ १३ ॥

सा सुलामिथुनसंज्ञाश्वकोदंडाद्यंदलंन
 नक्रस्यात्पदलंमीनोघटश्वजलराशयः॥१४॥ गो
 सिंहाजमृगाद्यर्द्धधनुरंत्यंचतुष्पदाकीटस्तुकर्क
 टौराशिर्दशिवकीपिसरीसृपः॥१५॥ इति नृचतुष्पद
 वृषाजचापिमिथुननक्रक
 ॥१६॥ पक्षांतरे॥ पृष्टोदयाकर्किधन्वीनक्राजट्ट
 नः स्यादुभयोदयः
 ॥१७॥ उक्तः स्वोच्चस्थितो दीप्तस्वस्थश्च स्वगृहो ग्रहः
 रतो मित्रगेहस्थो शांतश्च शुभवर्गगः॥१८॥ शक्तस्तु
 पीडितः पापसंयुक्तः
 पापगणे स्थितः॥१९॥ तथैव नीचो दीनस्य ग्र
 हो नवप्रकारकः इति नवप्रकारसंज्ञा भौमशुक्रबुधे
 ॥२०॥ मंदार्किजीवास्वगृहे क
 इति स्वगृहसंज्ञा अजट्टषमृगा
 ॥२०॥ स्थिता सूर्यादयस्तु
 गोप्रेक्षांशेः परमोच्चकैः इति सूर्यादीनामुच्चसंज्ञा तुला
 ॥२१॥ प्रेक्षांशेः प
 ॥२२॥ क्रमात् इति सूर्यादीनां नी
 चसंज्ञा आसागुणाष्टविंशतितिथिभूतऋषमितेन स
 ॥२३॥ भागेषु परमोच्चस्थानीच सूर्यादयोऽपि च इति स
 ॥२४॥ क्रमान्मूलत्रिकोणस्था जे
 ॥२५॥ सिंहोदयो मेघकन्याचापतौलिः

घटेष्वपि इति सूर्यादीनां मूलत्रिकोणसंज्ञासिंहेन रंवांशः
 सूर्यस्य त्रिकोणः स्वगृहस्ततः ॥ २४ ॥ वृषे भागास्त्रयः
 स्वोच्चं विधोः परं त्रिकोणकं मेषे र्कांशास्त्रिकोणचध
 राः सूनोस्ततः स्वतः ॥ २५ ॥ कन्यायां तिथयो भागाः
 स्वोच्चं पंचततः परं त्रिकोणसंज्ञासौम्यस्य ततः स्वगृ
 हमुच्यते ॥ २६ ॥ चापस्त्रिकोणपंचांशः स्वक्षेत्रं चापरं
 गुरोः शुक्रस्त्रिकोणतिथ्यं शास्तुलायां खालयंततः
 ॥ २७ ॥ नवांशाश्च त्रिकोणोक्तं ततः स्वभवने घटे इति
 स्वगृहोच्चमूलत्रिकोणसंज्ञा कंडोलज्ञातिविप्रेण हर
 दतेन धीमता नाम मालाकृत्ताश्रीष्ठागुरोः प्रासाद
 तोमया ॥ २८ ॥ इति श्रीहरिदत्ताचार्येण विरचितं गणि
 तस्य नाममालासमाप्ता ॥

श्रीगणेशमहेशान

॥नत्वावक्ष्येमात्रिकाणानिघराठवालबुद्धये॥१॥

ध्रुवस्तारस्त्रिवृद्धावेदादिस्तारकोव्ययः॥प्रणव

स्तः॥२॥अःश्रीकार

काः॥अकारोमात्रिका

पीयते॥३॥

॥विष्णुशय्यातयाशेषोदीर्घआका

॥४॥इमाधवस्तूस्मसञ्जश्रविद्यादक्षिणलो

॥गन्धर्वःपाञ्चजन्यश्रवइकारश्रमुकादुः॥

गोविन्दश्रत्रिमूर्त्तीशःशान्तिस्त्यादामलोचनमूना

॥६॥३०

॥अन्धकाचगजादुःशः॥दक्षकर्णश्रविज

॥७॥ऊर्ध्व

इन्द्रचापष्यरामुखश्रऊकारोरस

॥८॥ऋदेविकादक्षनासाचभारभूतिस्त्रिविक्र

॥देवमातारिपुष्ट्रश्रऋकारस्तपनस्तथा॥९॥ऋ

॥१०॥लृश्री

॥एकाङ्घ्रिर्वज्र

स्मृतः॥११॥लृहृषीकेशोहरस्तू

॥अर्द्धर्चनीलचरणोलृकारश्रत्रि

कूटकः॥१२॥एभिरटिप्रःपद्मनाभश्रशक्तिस्तू

मृताभगः॥ऊर्द्धीष्टगःकामरूपसकारश्रत्रिकीर्णकः

॥१३॥ सेज्ञानामृतेभौतिकश्चाधरोदामोदरस्तथा ॥ वा
 गीशोवर्मभयदसेकारस्त्रिपुरस्तथा ॥ १४ ॥ ओसघोज
 तोवासुदेवऊर्ध्वदन्तस्त्रिमात्रकः ॥ आप्यायनीमन्नना
 थओकारोनागसञ्जकः ॥ १५ ॥ औसङ्कर्षणीनुग्रहेशे
 मुरारिर्व्यापिनीतथा ॥ अथोदन्तगतोमायीनृसिंहाङ्ग
 स्तथौरसः ॥ १६ ॥ अंअक्रूरोव्योमरूपश्चप्रद्युम्नश्चन्द्र
 संज्ञकः ॥ अनुस्वारस्तथाविन्दुरङ्गारश्चशिरोत्रयः ॥
 ॥ १७ ॥ अः अनन्तश्चमहासेनोऽनिरुद्धोरसवर्णकः ॥
 कन्यास्तननिभस्सर्गोविसर्गश्चान्तिमस्वरः ॥ १८ ॥
 कः क्रौधीशोधातृसञ्जश्चक्रीसृष्टिश्चकरादिगः वर्गादि
 गः पादवेषः ककारः कामगस्मृतः १९ खक्रुधर्दिगदिच
 रडिशाः खेटोदक्षिणकूर्परः ॥ कैटभारिश्चमातङ्गः सं
 हारः खार्णकस्मृतः ॥ २० ॥ गस्मृतिः पञ्चान्तकप्रशा
 ङ्गीगणेशोमणिवन्धगः ॥ गोमुखोगजकुम्भश्चगकार
 सिंहसञ्जकः ॥ २१ ॥ घखङ्गीशिवोत्तमोमेधादक्षिणा
 ङ्गुलिमूलगः ॥ घनोघनस्वरश्चैवघकारोङ्गोदिमस्मृ
 तः ॥ २२ ॥ उसञ्जाकोरुद्रकान्तिश्चदक्षाङ्गुल्यग्रसंस्थि
 तः ॥ ल्लीववक्त्रश्चभद्रेशोङ्कारश्चानुनासिकः २३
 ॥ चहलीकूर्मश्चरोलक्ष्मीवीमवाह्यादिगस्तथा ॥ चि
 त्रधारीचञ्चलश्चचकारस्संस्मृतोबुधैः ॥ २४ ॥ छर
 कनेत्रश्चमुशलीवामकूर्परगोद्युतिः ॥ त्रिविन्दुकस्त
 थांचारीछकारश्चैश्वकाभिधः ॥ २५ ॥ जस्थिराजप
 त्नोजपजश्रुलीचचतुराननः ॥ मणिवन्धगतोवामे

जकारंजनकोत्तमः॥२६॥भस्थितिः पाशीतथाजेशो
वामाङ्गुलितलतः॥स्वस्तिकस्थाणुसञ्जश्वभकारो
जान्तसञ्जकः॥२७॥जवामाङ्गुल्यग्रतःसिद्धिरंकुशी
सर्वसञ्जकः॥मातङ्गेह्यनुगासनश्वजकारश्वनिरञ्ज
नः॥२८॥टजराभुकुन्दस्तोमेशोदक्षपादादिगोमुखः
गजाङ्गुल्यश्ववालेन्दुरमृताद्यष्टकस्मृतः॥२९॥ठला
ङ्गुलीशोनन्दजश्वपालिनीचकमण्डलुदक्षजानुग
तस्थापीठकारस्थ विरस्मृतः॥३०॥डनन्दीक्षान्ति
दारकश्वडामरोदक्षगुल्फगः॥व्याघ्रपादश्रुभाङ्गु
श्वडकारस्तोमरोमतः॥३१॥ढरेश्वरीचार्दनारी
शोनरशशाखान्तराकृतिः॥दक्षपादाङ्गुलीमूलोढलो
ढकौढकारकः॥३२॥णउमाकान्तोनरकजिद्रति
र्दक्षपादाग्रगः॥निर्वाणस्त्रिगुणाकारस्त्रिरेखोणस्स
मीरितः॥३३॥तवामोरूमूलनिलयआषाढीकामिक
हरिः॥तीव्रश्वतरलोनीलस्तकारःकीर्तितोबुधैः॥३४
यदरडिशोवरदःकुक्षीवामजातुगतस्मरः॥श्रीरीचा
पिविशालाक्षस्थकारःपरिकीर्तितः॥३५॥दसत्योत्री
श्रीह्लादिनीचवामगुल्फगतस्तथा॥श्रुलीकुवेरोदाता
चदकारोधादिमस्मृतः॥३६॥धमीनेशस्सात्वतश्री
तिर्वामपादाङ्गुलीगतः॥धनेशोधरणीशश्वधकारोदा
न्तिमस्मृतः॥३७॥नश्रीरीमेवेष्वरीदीर्घावामपादा
ग्रसंस्थितः॥नरोनदीनोनादीचनकारश्चानुनासिकः
॥३८॥पतीष्णाचलोहितश्रूरोदक्षपार्श्वश्वपार्थिवः॥

पद्मे शैलान्तिमः फादि प्रकारेपि प्रकीर्तितः ॥ ३६ ॥ फ
 जनार्दनी शिखीरे शीवाम पार्श्वकृतालयः ॥ फट्कारः
 प्रोच्यते सङ्घिः फकारः पान्तिमस्मृतः ॥ ४७ ॥ वरुगलखे
 भूधरश्च भयाष्टगत्तस्तथा सुरसो वज्रमुष्टिश्च व
 कारो भादिमो मतः ॥ ४९ ॥ भविष्यमूर्तिर्द्विरखे शै
 निद्रानाभिगतोपि च ॥ भ्रुकुटी च भरद्वाजो भकारश्च
 जया पहः ॥ ४९ ॥ मवेकुरठश्च महाकालस्तन्दीजठर
 संस्थितः ॥ मन्त्रेशो मण्डलो मां नीविषस्सूर्यो मकार
 कः ॥ ४३ ॥ यक्षुधावाला च वायुस्त्वग्धृतश्च पुरुषोत्त
 मः ॥ यमुनो यामुने यश्च यकारो यान्तिमस्मृतः ॥ ४४ ॥
 रः क्रोधिनी च भुजङ्गे शीज्वाली रुधिरपावकौ ॥ रेचि
 श्चान्दक्षिणां शश्च रुचिरो रेफ ईरितः ॥ ४५ ॥ लक्रिया
 ककुद्गतो मां संपिनाकी भूर्वलानुजः ॥ लम्पटः शक्र
 सज्जश्च वाद्यो रान्तो लकारकः ॥ ४६ ॥ ववालो वामां
 सनिलयो मे देवारिदवारुणौ ॥ उत्कारी जलसज्जश्च
 खट्वाणो पिवकारकः ॥ ४७ ॥ शमृत्युर्वको वृषघ्नश्च
 हृदोदसकरस्थितः ॥ शङ्खः कर्णो स्थिसज्जश्च शको
 रो विद्धिरीरितः ॥ ४८ ॥ षवृषः श्वेतेश्वरः पीतामज्जा
 हृदामवाहुगः ॥ षडाननश्चकारश्च कीर्तितश्च बुधैः
 खरः ॥ ४९ ॥ सभृगुश्चैतस्तथा हंसो हृदोदक्षिणपाद
 गः ॥ समयस्सामगश्चुक्रस्तङ्गः तिस्तार्णकश्च शी ॥ ५० ॥
 हनभो वराहो नकुलो हृदो वामपदस्थितः सदाशि
 वोरुण प्राणो हकारश्च हयाननः ॥ ५१ ॥ लुंहदयान्ता

भिसंस्थानप्रिशवेशोविमलोसितः॥ लघु प्रयत्नश्चो
 पान्त्योलुङ्गारप्रोच्यतेबुधैः॥ ५२॥ ससंवर्तकोनृसिं
 हश्चहृदयान्मुखसंस्थितः॥ अनन्तःपरमात्माचक्र
 कायोऽन्तिमाक्षरः॥ ५३॥ इतिहादिमतेमातृकाको
 शः समाप्तः

॥ श्रीफत्तुहनायणसिंहनाम्नोवाराणसीवा
 सविनोदभाजः नानाविधेश्वर्यचयेनचीरोनितान्तका
 नैचनिशान्तवर्षे १ त्रिपुरभैरवीसन्निधोनिधौविवि
 धबुद्धिमत्संहतेरपिस्वरवसुसमाधारिभू १७८७ मिते
 शकवरेकुवौमासिशुक्रके २ पूर्णिमादिनेपूर्णमुद्रणा
 पुस्तकात्मनायासरस्वती धीरमानसानन्ददाभवत्त
 दिभाजकंनामचक्ष्महे ३ मेदिनीविद्वदानन्ददायिनीत
 दन्तरमृत्काक्षरीद्वौद्विरूपौसर्वाशेनविभूषितौ ४ त्रि
 कांडशेषस्तत्पश्चात्पदद्वन्द्वविभूषितः नानार्थकोशी
 नानार्थःसनाथः प्रार्थितस्ततः ५ लघ्ववर्णैर्विरचिताने
 कार्थध्वनिमंजरी ततोद्गारवलीदिव्याशरीरपरिभूषि
 ता ई धनंजयोवररूचिर्नाममालातथैवच विपुलोमा
 तृकाकोशः पंडितेनसुबुद्धिनामुद्रिताः प्रस्तरेसर्वे श्री
 मन्मालालशर्मणा